

ORGANİZE TEVERRUK ÜZERİNE BİR ANALİZ VE TKBB DANIŞMA KURULU VE AAOIFI STANDARTLARININ MUKAYESESİ

ORGANIZED TAWARRUQ ANALYSIS AND COMPARISON OF PARTICIPATION
BANKING ASSOCIATION OF TURKEY (PBAT) ADVISORY BOARD AND AAOIFI
STANDARDS

İSMAİL HALİTOĞLU

DR. KUVEYTTÜRK KATILIM BANKACILIĞI UYUM YÖNETİCİSİ
DR. COMPLIANCE MANAGER AT KUVEYT TURK PARTICİPATION BANK

ihalidi@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-4983-6074>

 <http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.997443>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types
Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received
21 Eylül / September 2021

Kabul Tarihi / Accepted
22 Aralık / December 2021

Yayın Tarihi / Published
Aralık / December 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Aralık / December

Atıf / Cite as

Halitoğlu, İsmail, "Organize Teverruk Üzerine Bir Analiz ve TKBB Danışma Kurulu ve AAOIFI Standartlarının Mukayesesi [Organized Tawarruq Analysis And Comparison of Participation Banking Association of Turkey (PBAT) Advisory Board and AAOIFI Standards]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 8/2 (Aralık/December 2021): 661-695.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey.

ilahiyatdersisi@kilis.edu.tr

ORGANİZE TEVERRUK ÜZERİNE BİR ANALİZ VE TKBB DANIŞMA KURULU VE AAOIFI STANDARTLARININ MUKAYESESİ

Öz

Kur'an ve Sünnet'te yer alan yasaklardan biri faizdir. İslam dini, faize götürecektensebepleri iki cihetten kapatmıştır. Faizle borç veren açısından Peygamber Efendimiz (s.a.v) onu karşılığı olmayan bir kârı almaktan, kabzetmediği bir şeyi satmaktan, yanında bulunmayan bir şeyi satmaktan, vadeli ile vadelinin mübadelesinden (el-kâli' bi'l-kâli') men etmiştir. Çünkü bu tasarruflardan her biri alacaklı açısından faiz doğurmaktadır.

Alacaklının üçüncü taraf dahi olsa muavazalı akitlerde fazlalık alması nasıl haram kabul edilmişse aynı şekilde borçlu için de muavazalı işlemlerde üçüncü taraf dahi olsa fazlalık vermesi haramdır. Zira İslam dini bu konuda bir ayırım gözetmeksizin faiz alınmasını da verilmesini de haram saymıştır.

Çağdaş İslam hukukçuları, satın alma emri veren murabaha işleminin kurallarını tartışırken bu hükümlerin farkında olarak meseleyi ele almışlardır. Bundan hareketle murabaha işleminde bankanın murabahaya konu mala sahip olması gerektiğini ve müşteriye vadeli olarak satmadan önce ilgili malın tazmin sorumluluğunu üstlenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Şayet murabahaya konu mal, finansman talebinde bulunan müşteriye önceden satılmış olursa banka kendinde bulunmayan bir malı satmış olacak veyahut borcun satımını gerçekleştirmiş olacaktır. Bu işlemler ise İslam hukukuna göre faiz ihtiva eden işlemlerdir.

Faizin borçlu cihetinden yasaklanmasının ise İslam hukukunda bir özel değeri genel olmak üzere iki şekli söz konusudur. Özel olan şekli ine satışının yasaklanması biçiminde vuku bulmuştur. Genele gelince onlar da malın korunmasına dair ortaya konan şer'i kurallardır.

Faiz, büyük bir zulüm ve insanların mallarını haksız yere yemektir. İşte bu düsturdan hareketle, İslami bankalar bu haksızlığı ve zulmü bertaraf edecek şekilde faizsiz sistemi işletmek üzere ortaya çıkmıştır. Bu bankaların sorumluluğunu üzerine alan kimseler, İslam hukukunun kaidelerine ve prensiplerine uygun olacak şekilde faizli sisteme alternatifler geliştirmek ve insanların ihtiyaçlarını faizden uzak durarak karşılayabilmek için gayret göstermişlerdir. İlk ortaya çıktığı zamanlarda emek-sermaye ortaklığı (mudarebe) ve murabahalı (üzerine kâr ilave ederek) satış işlemleri zemininde hizmet veren İslami finans sektörü, ilerleyen yıllar ve gelişen konjonktür içerisinde yeni faizsiz finans ürünleri ortaya koymak adına çalışmalar yürütmüştür. Klasik fıkıhta çokça kullanılan selem ve istisna' akitleri, murabaha, icare ve mudarebe temelli sukuk ihraçları İslami bankacılık noktasında üzerinde çalışılan faizsiz finans ürünlerinden bazılarıdır. Bunun yanında İslami finans, sadece bankacılık alanında değil sigortacılık sahasında da tekaful adı altında faizsiz bir model sunmak amacıyla çalışmalara zemin hazırlamıştır. Ortaya çıkan gelişmelere paralel olarak bu kurumların müşterilerine sağladığı finansman formleri de gelişmiştir. Bu formlerden birisi de nakit ihtiyacını karşılamanın başarılı bir yolu olarak düşünülen teverruk ürünüdür. Bu işlem zaman içerisinde İslami Bankacılık işlemleri arasında yaygınlık kazanmıştır. Öyle ki, bazı ülkelerin İslami bankalarındaki finansal işlemlerde teverruk, işlem hacmi bakımından temel finansal ürün haline gelmiştir. İslami finans geleceği üzerindeki etkisini ve hükmünü anlamak, diğer finansman biçimlerinin ekonomik yönünü bilmek amacıyla banka teverruku sürecine ışık tutma gereği duyuldu. TKBB Danışma Kurulunun çıkardığı standardın ardından Teverruk meselesi bu günlerde Türkiye'de İslami bankacılık alanıyla iştigal eden hukukçular ve iktisatçılar arasında tartışmaya mahal olan konulardan biridir. Konu, İslami bankalar başta olmak üzere teverruka almış finans kuruluşlarını ge-

leneksel bankacılık finansman uygulamalarına yaklaştırdığı için önem arz eden bir konudur.

Bu çalışmada ilk olarak teverruk işleminin kavramsal çerçevesi üzerinde durulmuştur. Sonrasında ise banka teverrukunun terim anlamı bağlamında ine satışı ile bağlantısı ele alınmış, ardından teverruk çeşitleri incelenmiş daha sonrasında ise konu, sedd-i zera'i ve hiyel konuları ile mukayese edilerek incelenmiştir. Çalışmanın sonunda ise AAOIFI Standardı ile TKBB Merkezi Danışma Kurulunun yayınlamış olduğu teverruk standartlarının ayrıntılı bir şekilde incelemesi yapılmıştır. Sonrasında ise her iki standart için bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, İne, Teverruk, Sedd-i Zerâi', Yapılandırma, Hile, Karz, Limit.

ORGANIZED TAWARRUQ ANALYSIS AND COMPARISON OF PARTICIPATION BANKING ASSOCIATION OF TURKEY (PBAT) ADVISORY BOARD AND AAOIFI STANDARDS

Abstract

One of the prohibitions in the Qur'an Al-Kareem and Sunnah is interest. Islam blocked the reasons that lead to interest in two ways. From the point of view of the lender with interest, the Prophet (pbuh) forbade one from taking a profit that is not remunerated, from selling something one did not receive, from selling something one does not have with him, and from conducting the sale of al-kali bil-kali. Because each of these issues creates interest for the creditor.

Just as it is considered forbidden (haram) for the creditor to have interest, even if it is a third party, in contracts with reciprocal costs, it is also forbidden (haram) for the debtor to give interest in such transactions, even if it is a third party. This is because Islam forbids taking or giving interest without any exclusion in this regard.

Modern Islamic jurists (Ulama of Fiqh) have considered the issues knowing these provisions while discussing the rules of the murabahah transaction, which gives the purchase order. Based on this, they stated have that in the murabahah transaction, a bank must own the goods subject to the murabahah and that it must undertake the indemnification responsibility of the related goods before selling it to the customer on a credit basis. If the goods subject to the murabahah transactions is sold beforehand to the customer requesting financing, a bank will have sold a goods that it does not have or will have sold the debt. These transactions are of the ones which contain interest according to Islamic law (Fiqh).

The prohibition of interest on the part of the debtor has two forms in Islamic law, one specific and the other general. The specific form occurred in the form of the prohibition of the sale and buyback transaction (inah). The general form points to the rules of shariah regarding the protection of goods.

The interest is of great persecutions, and the eating of people's goods in a way unfairly. Based on this principle, Islamic banks have emerged to operate the interest-free system in a way that will eliminate this injustice and oppression. Those who took the responsibility of these banks tried to develop alternatives to the interest system in accordance with the rules and principles of Islamic law and to meet the needs of people by avoiding interest. The Islamic finance sector, which served on the basis of labor-capital partnership (mudarah) and murabahah (adding profit), when it first emerged, has carried out studies to introduce new interest-free finance products in the following years and the developing conjuncture. Salam and istisnâ' contracts, which are widely used in classical fiqh, and sukûk issues based on murabahah, icâra (lease) and mudarah are some of the interest-free finance products studied at the

point of Islamic banking. In addition, studies have started to offer an interest-free model under the name of takāful in Islamic finance, not only in the field of banking but also in the field of insurance. In parallel with the emerging developments the funding formulas provided by these institutions to their customers have also improved. One of these formulas is tawarruq product, which is considered to be a successful way to meet the cash need. This transaction has become widespread among Islamic Banking transactions over time, so tawarruq has become the main financial product in some countries' Islamic banks' financial transactions in terms of transaction capacity. Therefore, it was necessary to shed light on the process of bank tawarruq in order to understand the impact and provision of it on Islamic Finance's future and to know the economic aspect of other funding forms. The tawarruq is one of the issues that causes discussing between jurists and economists who interested in Islamic banking sector in Turkey, following the standard issued by the PBAT Advisory Board. The issue is an important issue as it brings closer financial institutions that are accustomed to tawarruq, especially Islamic banks, to traditional banking financing practices.

In this study, firstly, the conceptual framework of the tawarruq transaction is analysed. Afterwards, the connection of bank tawarruq with the sale and buyback was examined in the context of terminological meaning. Then, the types of tawarruq was examined and the subject has been examined by comparing it with the subjects of sadd al-zarāi' and hiyal. At the end of the study, the AAOIFI Standard and the tawarruq standard which published by the PBAT Central Advisory Board were examined in detail. Afterwards, an evaluation was made for both standards.

Keywords: Islamic law, Inah (Sale and Buyback), Tawarruq, Sadd al-Zarāi', Configuration, Deception, Debt (Kardh), Limit.

GİRİŞ

İslami bankacılığa dair meselelerde üzerinde en çok tartışılan konulardan birisi banka tevrruku meselesidir. İslami Finans Kurumları Muhasebe ve Denetleme Teşkilatı (AAOIFI) tarafından yayınlanan şeriat standartları içerisinde İslami finans kurumlarında tevrrukun uygulanma koşullarına dair özel bir standart yayınlamıştır. Konu, TKBB Danışma kurulu tarafından ülkemizde de münakaşa edilmiş ve tevrruka dair standart hazırlamak için atölyeler düzenlenmiş ve resmî sitesinde tevrruka dair bir standart yayınlamıştır.¹ Bu standartların yayınlanması nedeni, söz konusu finansal aracın uygulama kolaylığı, diğer finansman komplikasyonlarından bağımsız olması, finans sisteminin bel kemiği olan likidite mevcudiyeti ve kurumların nezdinde devam eden işlemleri garanti etmesi nedeniyle konvansiyonel bankalar da dahil olmak üzere katılım bankaları ve diğer finans kuruluşları tarafından ciddi rağbet görmesidir. Ayrıca bu finansman aracı İslam alimleri arasında ihtilafa sebep olmuştur. Kimi ulema karşılıklı rızaya dayalı ve bey-i îne işlemi olmadığını ga-

¹ <https://tkbbdanismakurulu.org.tr/uploads/standartlar/261eb8a7e33cef972f75d41890acb31e.pdf>.

ranti eden üçüncü bir tarafın varlığına binaen bu işleme cevaz vermişlerdir. Kimisi ise caiz olması için birtakım şartlar ortaya koymuşlardır. Bazıları ise bu finansman aracını her ne surette olursa olsun caiz görmemişlerdir.

Konuya dair ihtilaflar kanaatimizce birçok sebebe dayanmaktadır. Bu sebepler şunlardır:

1. Modern ve klasik dönem fakihleri arasında Hanbelilerden varid olmuş bireysel teverrukun hükmü ile bağlantılı olarak banka teverrukunun hükmü çerçevesinde meydana gelen ihtilaf bu sebeplerden ilkidir. Klasik dönemde bireysel teverruka dair Ömer b. Abdülaziz gibi bazı ulema mekruh, İbn-i Teymiye gibi birtakım ulema ise bu finans ürününün haram olduğu noktasında kanaat belirtse de cumhur uleması cevazı yönünde görüş bildirmiştir.²

2. Söz konusu işlem hakkında fetva veren bazı âlimlerin benimsediği metodolojik ilkelerdeki farklılık diğer bir sebeptir. Bazıları bey akdi için izin verilen genel ilkeyi esas almış ve bu işlemin ancak sarih bir delille haram kılınabileceği yönünde görüş serdetmişlerdir. Bazıları ise mezhep doktrinlerini dengeleme mantığından hareketle hangi görüş ağır basarsa o görüşe meyledilip amel edilmesi teklifinde bulunmuştur. Birtakım ulema ise bu konuda araştırma yapanların ve fetva verenlerin mübah olduğuna dair hükümlerinde birçok şüphe bulması nedeniyle bankaların yaptığı bu işlemler hakkında ihtiyatlı davranmışlardır. Bazı ulema ise bu işlem hakkında makasid ve maslahatı itibara almış ve İslami işlemlerin makasidlerine uyumlu olanı dikkate almışlar, uyumlu olmayanlarını da dikkate almamışlardır.

3. Bazı bankaların bu işlemi akdin tabiatını ihlal edecek şekilde basite indirgemesi ya da murabaha, vekalet veya başka meşru isimler altında sunması nedeniyle teverruk işlemlerinin derinliği ve prosedürlerinin detaylı olması başka bir sebeptir.

4. Mecma'ul Fıkhi'l İslami'nin bireysel teverruka cevaz veren fetvası,³ akabinde bu fetva ve hükümlerinin organize banka teverrukuna da indirgenmesi ve bazı bankaların bu indirgemeye dayanarak fetva meclisinin belirlediği şartlara dikkat etmeksizin teverruka ruhsat vermektedir.

Ulemanın banka teverrukunun meşruiyeti ve iktisadi etkinliği noktasındaki görüşleri farklılık arz etmektedir. Son olarak bu konuda TKBB Danışma Kurulu da bir standart yayınlamıştır. Bunun içindir ki; ulema arasındaki görüş ve delil farklılıklarını özet şekilde sunmakve tanımları

² İlgili görüşler ilerleyen bölümlerde detaylı bir şekilde verilecektir.

³ İslam Fıkıh Akademisi, Teverruk Tarifi, 1419/1998; AAOIFI, Teverruk Standardı, (Riyad: 2010), s.767; TKBB, Teverruk Standardı, s.5.

çerçevesinde îne ve teverrick arasındaki bağı ortaya çıkarmak ve özellikle bazı organize teverrick şekilleri ve îne satışı arasında ıstılahi alakayı tespit etmek amacıyla bu analiz çalışmasının yapılmıştır.

Yine bu çalışmada banka / organize teverricku çerçevesinde ulemanın ihtilaf ettiği usulî esaslara ek olarak akitlerde hile konusunu da içine alacak şekilde seddi zerâi kaidesi de ele alınmıştır. Zira akitlerdeki hile meselesi, banka teverricku çerçevesinde ileri sürülen akli ve nakli delillerdeki farklılık nedeniyle tartışma konusudur. Ayrıca bu çalışma, ek deliller çerçevesinde ve gerek TKBB Danışma Kurulunun gerekse AAOİF'nin çıkarmış olduğu standartları okuyarak îne satışına alternatif, faiz hilelerinden uzak bir şekilde bir tercih yapma uğraşında olduğu anlaşılmaktadır.

1. BANKA TEVERRUKU TERİMİNİN ELEŞTİREL BİR ÇALIŞMASI VE İNE SATIŞI İLE BAĞININ İNCELENMESİ

Banka teverrickunun ilk sorunu onun ıstılah anlamıyla îne satışı terimi arasındaki bağdan kaynaklanmaktadır. Hanbeli mezhebinin çoğunluğu teverrick terimiyle îne teriminin farklı olduğu kanaatini taşımaktadır. Dolayısıyla onlar, teverrick bahsini ele alırlarken îne bahsinden farklı olarak incelemişlerdir. Cumhuriyet ise teverricku, îne satışının terimlerinden biri saymış ve konuyu ele alırken îne bahsi içerisinde değerlendirmiş, organize teverrick başta olmak üzere çoğu suretinde ve hükmünde îne ile aynı hükme tabi tutmuşlardır.

1.1. Teverrick

1.1.1. Teverrickun tarifi ve çeşitleri

Teverrick, “teverreka” kelimesinin masdarı olup “teverreka'l hayvan” yani “Hayvan yaprağı yedi.” denir. “Verik” ise gümüşten basılmış dirhemi ifade eder. Zayıf olan bir görüşe göre ise bu kelime basılmış ya da basılmamış bütün gümüşleri ifade eder. Teverrick klasik dönem içinde gümüş para talebi anlamında kullanılmıştır. Modern dönemde ise, kâğıt para talebi için bu kelime kullanılır ki bu, aynı kelimedenden türetilen doğru bir dilsel kullanımdır.⁴

Teverrick terimi Hanbeli Mezhebi içindeki telifler arasında yayılmıştır.⁵

⁴ Zeynüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekr b. Abdulkadir er-Razi, Muhtarü's Sıhah, thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed (Beirut: Mektebetü'l Asriyye, 1999), 337; Muhammed b. Mükrim Ebu Fadl Cemalüddin İbn Manzur, Lisânü'l Arab (Beirut: Dâr Sadır, 1414/1994), 1/375; Ahmed b. Muhammed b. Al, el-Feyyumi, el-Mişbâhu'l-münir fi ğaribiş-şerhi'l-kebir li'r-Râfi'i (Beirut: Mektebetü'l İlmiyye, 1414 h.), 2/655; Heyet, el-Mevsuatü'l Fıkhıyye (Kuveyt: Kuveyt Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı, 1988) 14/147.

⁵ Ebü'l-Hasen Alâüddin Ali b. Süleymân b. Ahmed el-Merdâvi, el-İnşâf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hılâf (Beirut: Dar İhya'üt Türesi'l Arabi), 4/337; Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddin el-Buhuti, Değâ' iku üli'n-

Hanbeli mezhebi dışında ise teverruk, îne satışı içinde zikredilmektedir. Teverrukun terim anlamına gelince onun, teverrukun çeşitlerine göre farklı anlamları olduğu görülür. İslam hukukçuları ise teverrukun üç çeşidi olduğunu zikretmişlerdir.

a. Bireysel Teverruk: Mecma'u'l-Fıkhî'lİslami, bireysel teverruku şu şekilde tanımlamıştır: “Nakit temin etmek amacıyla satıcının mülkünde ve zilyesinde olan malın vadeli olarak satın alınıp üçüncü bir şahsa peşin olarak satılmasıdır.”⁶ Buna çağdaş kaynaklarda “fikhî teverruk” da denilmektedir. Nitelendirmenin böyle olmasının sebebi ise işlem sürecinde taraflar arasında açık veya zımnî bir anlaşmanın, düzenin, işbirliğinin söz konusu olmamasıdır.⁷

b. Organize Teverruk ve Banka Teverruku: Organize teverruk ise, satıcının müteverrukın/müşterinin nakit elde etmesi için düzenleme yapmasıdır. Bu da şu şekilde olmaktadır: Satıcı malı müteverrukı vadeli olarak satar. Daha sonra malı müteverrukın temsilcisi olarak başka birine peşin olarak satar. Peşin olarak aldığı semeni de müteverrukı teslim eder.⁸

Banka Teverruku ise katılım bankasının nakit ihtiyacı olan müşterinin talebiyle, genellikle uluslararası bir piyasadan satın aldığı bir emtiayı müşterisine vadeli olarak ve kâr eklemek suretiyle satıp, sonra da müşterinin vekili olarak tekrar aynı piyasada bu emtiayı başka bir aracı vasıtası ile peşin olarak satması, sonrasında da nakdi nakit ihtiyacı olan müşteriye teslim etmesidir.⁹

Günümüzdeki birçok ilim adamı banka teverrukunu, öncesinde mura-baha ile satın alımın taahhüt edildiği organize teverruk ile aynı saymıştır. Zira organizasyon açısından ikisi de aynıdır. Yalnızca organizasyonu kimin yaptığı noktasında organize teverruk ile banka teverruku arasında farklılık oluşmaktadır.

nühâ li-Şerhi'l-Müntehâ (Beirut: Alemül Kütüb,1993), 2/26.

⁶ İslam Fıkıh Akademisi, *Teverruk Tarifi*, 1419/1998; AAOIFI, *Teverruk Standardı* (Riyad: y.y., 2010), 767; TKBB, *Teverruk Standardı*, 5; İsmail Cebeci, “Teverruk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2019), 2/594-595.

⁷ Servet Bayındır, *Modern Faizsiz Finansman Araçlarından Teverruk Ve Ges'in Fıkhî Tahlili*, Fıkhî Açıldan Finans ve Altın İşlemleri, (İstanbul:2012), s.157.

⁸ Sami b. İbrahim, *Teverruk ve Organize Teverruka Dair Çalışma* (Mekke: İslam Fıkıh Akademisi, 2003), 40.

⁹ İslam Fıkıh Akademisi, *17. Toplantı*, 1424/2003; TKBB, *Teverruk Standardı*, 5.

1.1.2. Teverrukun Şekilleri

1.1.2.1. Bireysel teverrukun suretleri

Bireysel Teverrukun meşhur üç tane sureti bulunmaktadır:

1. İlkinde kişi nakit ihtiyacı duyar. Ancak borç alacak kimseyi bulamaz ya da kimseden borç almak istemez. Bundan dolayı vadeli bir mal alır. Sonrasında bu malı, ilk satıcıdan farklı olarak niyetini ve nakde olan ihtiyacını bilmeyen başka bir kimseye satar.

2. İkinci surette ise müteverrik tüccardan borç ister. Tüccar elinde nakit olmadığını söyler. Ancak şöyle bir teklifte bulunur: “Senin piyasada satabilmen için sana bir yıl vadeli olarak satayım.” Sonrasında satıcı, malı müteverrika vade farkı gözetmeksizin piyasa fiyatından satar.

3. Son suret ise ikinci suret gibidir. Ancak bu surette satıcı, malı müteverrika satarken vade farkını gözeterek piyasa fiyatında daha yüksek bir şekilde satar.

ed-Darîr, ilk iki surette anlaşmazlık çıkmasını uzak görmüş ancak üçüncü surette anlaşmazlık çıkacağını belirtmiştir.¹⁰

1.1.2.2. Organize teverrukun şekilleri

Banka teverrukuna gelince onun da birçok sureti bulunmaktadır:

1. İlk suretinde banka, malı uluslararası ya da yerel piyasadan peşin olarak alır. Sonrasında müteverrika vadeli olarak satar. (ki bu müteverrik çoğunlukla birey olduğu gibi, bazı durumlarda başka bir banka, şirket ya da kurum da olabilir.) Sonrasında bankaya bu malı üçüncü kişiye peşin olarak satması için vekalet verilir. Ancak bu durumda mal üzerinde herhangi bir hareketlilik olmamaktadır. Bu, banka teverrukunun en meşhur suretidir.

2. İkinci suret de bazı bankaların ister cari hesabın ister kredi kartı hesabının açık olduğu işlemlerde bankaya her defasında teverruk işlemi yapma yetkisi vermesi konusunda müşterinin imzasını peşinen aldıkları surettir. Bu suretin amacı bankanın açık hesaplar üzerinden likidite artışı sağlama içindir.¹¹

3. Ters Teverruk: Ters teverruk da banka teverruku ilkelerine göre yapılır. Ancak burada müteverrik müşteri yerine bankanın kendisi olur. Ters teverrukun örneği şu şekildedir: Banka müşterisi, belirli bir malı satın alması için bankaya belli bir meblağ para yatırır, banka onun adına bu malı satın aldıktan sonra üzerinde anlaştıkları bir kâr ile yine onun vekili sıfatıyla vadeli olarak kendisine (banka) satar. Söz konusu bu işlem, ters teverruk ya

¹⁰ Siddık el-Darîr, *Banka Teverruku* (Fıkhî Görüş), 1425/2004.

¹¹ Monzer Khaf, “Çağdaş Uygulamada Banka Teverruku”, Birleşik Arap Emirlikleri Üniversitesi'nde gerçekleştirilen İslami Finans Kurumları Konferansı (2005).

da ters murabaha olarak adlandırılır. Zira mutad olan teverrick ve murabaha işlemlerinde banka, satıcı yani alacaklı; müşteri ise borçlu konumdadır. Ancak bu işlemde müşteri alacaklı, banka borçlu konumuna geçmektedir. Zira bankanın bu işlemde maksadı peşin mal satımı ile nakit ihtiyacını karşılamaktır. Ters teverrick kapsamında ayrıca yabancı bankalara nakit para yatırmak, uluslararası piyasadan nakit olarak mal satın almak ve sonra ileri bir tarihte kendisine satmak için yetkilendirme de mevcuttur.

Ters teverrick, organize teverrick ilkeleri üzerine kurulu olduğundan onun hükümlerine tabidir. Ancak ters teverrick, işgücü piyasası ve üretim finansmanı noktasında ekonomik ihtiyaç nedeniyle gerekli değildir. Zira doğrudan teverrick ihtiyaç sahiplerine nakit sağlama ihtiyacını zaten karşılamaktadır.¹²

Bunlara ek olarak, müşterilerin ters teverrickteki mevduatları için sermaye garantisi neredeyse tamamlanmıştır. Bu da riskin tamamen sıfıra indirilmesi demektir. Dolayısıyla da bu işlem, konvansiyonel bankalardaki faiz sistemine benzer hale gelmektedir.

Ters teverrickta akdin tarafları hususunda banka akdin her iki tarafını da temsil etmektedir. İlk olarak banka, müşterinin satış için vekilidir. İkinci taraf olarak da bankanın kendisi asaleten satın almak için akdin tarafını oluşturur. Sonuç olarak banka, müşterinin hesabından parayı alıp, müşteri malı görmeden ya da herhangi bir riski üzerine taşımadan alım satım işlemini gerçekleştirir ve kâr payı ile parayı yeniden müşterinin hesabına aktarır.

1.2. İne Satışı

İne, lügatte “borç verene herhangi bir menfaat sağlamayan borç (selef)” anlamında kullanılır. “Adam ine yaptı.” dediği zaman bununla birisine vadesi ve fiyatı belli bir şekilde mal satma, sonrasında da sattığı o malı kendi sattığı fiyattan daha düşük bir fiyata satın alma anlaşılır.¹³

İnenin terim anlamında ulema arasında inenin suretlerinden kaynaklı ihtilaflar sebebiyle bir ittifak yoktur. Ancak klasik dönem ulema arasındaki en meşhur tarifi ise şudur: “Bir kimsenin bir malı belli bir fiyat karşılığında vadeli olarak satıp aynı malı peşin parayla sattığı fiyattan daha ucuza geri satın almasıdır.”¹⁴

¹² İslam Fıkıh Akademisi, 19. Toplantı, Karar No: 197 1430/2009; TKBB, *Teverrick Standardı*, 5.

¹³ İbn Manzur, *Lisanü'l Arab*, 13/306.

¹⁴ Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Şerefb. Müri en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mülhezzeb* (Medine: el-Mektebetü's Selefîyye), 10/153; Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubi, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid* (Kahire: Darü'l Fikr, ts.) 2/106; Desuki, *Hâşiye 'aleş-Şerhi'l-kebir*, 4/143; Ebü'l-Abbâs Takıyyüddin Ahmed b. Abdilhalim b. Teymiyye el-Harrâni, *Mecmuu'l Fetava*, nşr. Abdurrahman el-Muhtar (Beyrut: Darü'l Arabiyye, 1978), 29/430; İbn Abidin Muhammed Emin b. Ömer b.

el-Mevsuatü'l-Fıkhiyye, îneyi en sık yorumlandığı şeye göre tanımlamayı seçmiş ve “İne satışı, karşılıksız fazlalığı helal kılmak amacıyla alışveriş su-
retinde gerçekleştirilen borç işlemidir.”¹⁵ şeklinde tanımlamıştır.

1.3. Teverruk ve İne'nin Tarifleri-Hakkında Analizin Yapılması

Teverruk ve İne'nin lügat ve terim anlamları mukayese edildiğinde bu akitlerin kuruluş amaçlarının aynı olduğu görülür kibu amaç da nakit talebidir. Bununla beraber bu işlemler, peşin alınan meblağın vade farkı gözetilerek ileri bir tarihte daha fazla ödenmesi noktasında daortaktır. Ancak bu işlemler akde konu olan malın geri alınması hususunda farklılık arz ederler. İne satışında akde konu olan mal yeniden satıcısına döner. Ancak teverrukta müteverruk bireysel teverruk işlemi gerçekleştiriyorsa, akit konusu malı satıcının bilgisi ve dahil olmaksızın başka bir müşteriye satmaktadır. Şayet organize teverruk işlemi tertip ediliyorsa bu durumda ilk satıcı ya üçüncü kişiye satmak için vekil olur ya da ilk satıcıya malı geri vermek üzere akit kurulur. Bu bariz fark sayesinde teverruk ve îneyi birbirinden ayıran bazı Hanbeli imamları, organize teverruku îne satışı kapsamına almışlardır.¹⁶

Organize teverrukun înenin kısımlarından biri olarak değerlendirilmesi noktasında seleften gelen eserler de meseleyi kuvvetlendirmektedir. Özellikle organize teverrukun îne olarak açıklanması hususunda Abdurrezzak b. Hemmam ve İbn Ebî Şeybe'nin Davud b. Ebî Asım es-Sekafiden yaptıkları rivayet önemlidir. Bu rivayet de şu şekildedir: Davud b. Ebî Asım es-Sekafî'nin kardeşi ona demiştir ki; “Bana îne olarak mal satın almanı istiyorum. Onu benim için talep et.” Davud da: “Bende yiyecek (mal) var dedim ve bu yiyeceği ona vadeli altın karşılığı sattım.” O da onu teslim aldı. Sonra bana dedi ki: “O malı benden satın alacak müşteri bul” Dedim ki; “Ben o malı senin için satarım ve malı onun adına sattım. Bundan dolayı içime bir şey düştü. Meseleyi Said b. Müseyyeb'e sordum. Dedi ki: “Sen o malın sahibi misin?” O malın sahibi olduğumu söyledim. Said de dedi ki: “Bu işlem mahza faiz işlemidir. Ana malını al. Fazlalığı da geri iade et.”¹⁷ İmam Malik'in konu hakkında Müdevven'e de geçen fetvası ise şöyledir: “İbn Kasım dedi ki: ‘İmam Malik'e malı vadeli olarak 100 dinara satan

Abdilaziz el-Hüseyni ed-Dımaşkî, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr* (Beyrut: Dar İhyâ'üt Tüراسî'l Arabî, 1998) 7/480; H. Yunus Apaydın, “İne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/283-285.

¹⁵ Heyet, *el-Mevsuatü'l-Fıkhiyye*, 9/96.

¹⁶ Nevevi, *el-Mecmû'*, 10/153; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/106; Desûkî, *Hâşîye 'ale's-Şerhi'l kebîr*, 4/143; İbn Teymiyye, *Mecmuu'l Fetava*, 29/430; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtâr*, 7/480.

¹⁷ Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî, *el-Musannef*, thk. Habîburrahman el-Azamî (Beyrut: el- Mektebü'l İslamî, 1983), 8/294-295; Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyad: Mektebetü'r Rüşd, 1409/1989), 4/557.

adam hakkında sordum. Şayet akit aralarında gerçekleştikten sonra satın alan satıcıya malı ben görmeden başka birisine benim adıma peşin olarak sat derse bu işlemin ne olacağı hususunda İmam Malik'e sordum.' O da bu işlemde bir hayır olmayacağını söyleyip bunu yasakladı."¹⁸

Tarifler üzerinden gerçekleştirilen bu analiz hakkında özet olarak denilebilir ki, organize teverrukun inenin kısımları kapsamında değerlendirilmesi yalnızca Hanefi, Maliki ve Şafii doktrininde değildir. Hanbeli mezhebi de bunu benimsemiştir. Bu kapsamda değerlendirilmesinin sebebi bu işlemlerin bir yönden sahih olmasıdır. Zira îne ve teverruk işlemleri hem sözlük hem de terim anlamı noktasında aynı anlama gelmektedirler. Ancak meselenin bu kapsamda değerlendirilmesi banka teverrukunun îne satışı olması noktasında ulema arasındaki ihtilafları sona erdirmez. Hanefiler îneyi mübah, mekruh ve haram olarak kısımlara ayırmışlar,¹⁹ Malikiler bazı suretlerine cevaz vermiş,²⁰ Şafililerin cumhuru bu işleme cevaz vermiş,²¹ aynı şekilde Zahiriler de caiz olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir.²² Hal böyle olunca organize teverruk ya da îne hakkında ihtilaf esasları üzerinden araştırma yapma gerekliliği duyulmuştur. Organize teverruk ve îne hakkındaki ihtilafların dayanak noktası akitlerin hükümleri ve seddi zerâi' kaidesi üzerinde meydana gelen ihtilaflardır. Aynı şekilde îne hakkındaki detaylı deliller üzerindeki ihtilaf da diğer bir dayanak noktasıdır. Dolayısıyla bu yazıda da ilk olarak sedd-i zerâi' üzerindeki sorunları, sonrasında da deliller üzerindeki sorunları ele almak gerekecektir.

2. BANKA TEVERRUKU ÜZERİNDE ZERÂİ' VE HİYEL SORUNU

2.1. Zerai'nin Hiyel ile Alakası

Finansal işlemlerde zerâi' meselesi akitlerdeki ihtilaflardan kaynaklanır. Bu ihtilaf ise, akitlerde itibara alınan terimler (elfâz) ve kalıplar mı (mebânî) yoksa niyetler (makasîd) ve anlamlar (meâni) mı olduğu hakkındadır. Akitlerde muteber olanın elfâz ve mebânî olduğunu düşünenler akitlere dair sedd-i zerâi'yi kabuletmezler; makasîd ve meâniyi itibara alanlar harama götürecek vesilelerin engellenmesi hakkında hüküm beyanındabulunurlar.

¹⁸ Sanhûn Ebû Saïd Abdüsselâm b. Saïd b. Habîb et-Tenûhi, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ* (Riyad: Alemü'l Kütübî'l İslami, 2003), 4/244-248.

¹⁹ İbn Hümmam, *Şerhu Fethi'l Kadir*, 6/396.

²⁰ El-Hattab, *Mevâhibü'l-celîl*, 6/293.

²¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Ümm* (Beyrut: Darü'l Kütübî'l İlmiyye, 1993), 3/90; Nevevi, *Ravzatü'l-İlâhîbîn ve 'umdetü'l-müttakîn*, 3/416-417.

²² İbn Hazm Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saïd, *el-Muḥallâ bi'l-âşâr fi şerhi'l-Mücellâ bi'l-iḥtişâr*, thk. Abdülgaḫfâr Süleyman el-Bündârî (Beyrut: Darü'l Kütübî'l İlmiyye, 1988), 9/549.

2.2. Zerâi' Hakkında Anlaşmazlık Noktasının Düzenlenmesi ve Konuyla İlgili Mezhep Alimlerinin Görüşlerinin Açıklanması

Alimler zerâi'î dört kısımda ele almışlardır:

1. Mefsedete sebebiyet verecek zerîa ya da vesile. Örneğin sarhoşluğa sebebiyet veren içki içmek gibi, yalana sebep olan kazif gibi, neseplerin karışmasına sebep olan zina gibi.

2. Mefsedete götürme kasdı olmasa da ona sebep olması ihtimal dahilinde olan fakat mübaha daha yakın olan zerîa ya da vesile. Ancak bu mübah olan şeyin maslahatı mefsedetinden daha fazladır. Bunun örnekleri de şu şekildedir: Nişanlı kızla görüşmek, zalim idareci karşısında doğruyu söylemek.

3. Konusu mübah olan ancak mefsedete götürme kasdı da bulunan zerîa ya da vesile. Hülle maksadı ile yapılan nikah ve faiz kasdı ile kurulan alışveriş akdi buna örnektir.

4. Yine konusu mübah olan mefsedete götürme kasdı da bulunmayan lakin ekseriyetle ona götüren zerîa ya da vesile. Böyle bir mübahın mefsedeti maslahatından daha fazladır. Müşriklerin ilahlarına sövmek buna örnektir.²³

Ulema arasında zerâi' hakkındaki anlaşmazlıklar yukarıda zikredilen üçüncü ve dördüncü kısım ile ilgilidir. Zira birinci kısmın yasak olması hususunda ve ikincinin mübahlığı noktasında aralarında ittifak vardır. Ulema üçüncü ve dördüncü kısımda ihtilafa düşmüşlerdir. Maliki ve Hanbeliler, bu tür zeriaların yani üçüncü ve dördüncü kısımdakilerin engellenmesi gerektiği görüşündedirler. Zira bu kısımlardaki mübah olan haller makâsıd-ı şerîanın bozulmasına sebebiyet verecek cinstendir.²⁴ İmam Şafii ve İbn Hazm ise, akitlerde mefsedet kasdının ortaya çıkmasına ya da çıkmamasına yönelik bir ayırım benimsemişlerdir. Şayet akitlerde faiz gibi haram ve mefsedet kasdı ortaya çıkarsa İmam Şafii ve İbn Hazm bunu caiz görmezler.²⁵ Şatıbi, buna dikkat çekmiş ve şöyle demiştir: "Sonra İmam Şafii'nin 'Herhangi bir şeyin kalkan yapılarak ribaya ulaştırılması caizdir' demesi doğru değildir. Şu kadar var ki o, yasak olan şeye karşı kasdı açık olmayan kimseyi töhmet altına sokmamaktadır. İmam Malik ise, abes (lağv) bir fiilin zuhuru sebebiyle onu itham etmemektedir; zira bu abes (lağv), yasak olana yönelik kasdın bulunduğu delil olmaktadır. Böylece sedd-i zerâi' kaidesinin genel anlamda dikkate alındığı konusunda ittifak bulunduğu

²³ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvakkı'in 'an rabbi'l-âlemin*, 559.

²⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî, *el-Asf*, thk. Mehmet Boynukalın (Beyrut: Dâr İbn Hazm, 2012), 1/226; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. İdris b. Abdirrahmân el-Mısrî el-Karâfi, *ez-Zahîre*, thk. Muhammed Haccî (Beyrut: Dârü'l Garbi'l İslami, 1994), 1/152.

²⁵ Nevevi, *el-Mecmû'*, 10/162; İbn Hazm, *el-Muḥallâ bi'l-âşâr*, 7/622.

ortaya çıkmaktadır. Karafî'nin açıklaması da şu şekildedir: "Malikilerin çoğunun düşündüğünün aksine seddi zerâi' bu mezhebe özgü değildir. Aksine Maliki dışındaki ulemanın çoğu da seddi zerâi'yi kabul etmiş hatta harama götürecektir zeria'nın engellenmesi üzerine de icma etmişlerdir.²⁶ Bütün mezheplerin zerâi' hakkında çalışma yaptıkları doğrudur ve ihtilafa düştükleri nokta ise zerâi'nin gerekçesi hakkındadır.

İmam Şafî ve İbn Hazm'ın akdin fasit olması için zeria'nın haram olmasının kesinliğini şart koşması, zeria hakkındaki ihtilafın hükmün aslında bir ihtilaf değil; gerekçesinde bir ihtilaf olduğuna delildir. İmam Şafî demiştir ki: "Benim asıl görüşüm, zahirde geçerli görünen bir akdi töhmetle ya da alıcı satıcı arasındaki örfle batıl saymamaktır. Ben zahirde sahih görünen bir akdi geçerli sayarım. Ancak akdi fasit kılacak bir niyet ortaya çıkarsa o akdi de mekruh görürüm. Ki, bir adam birini öldürmek için kılıç satın alsın bu akdi mekruh görürüm. Ama bu noktada satıcının bu kılıcı satmasını haram görmem. Zira müşteri kılıcı satın aldıktan sonra öldürecek kişi öldürmeyebilir. Dolayısıyla bu alışverişi fasit bir akit olarak görmem. Yine aynı şekilde bir adam şarap yapılacağı düşüncesiyle üzüm satsa burada kerahet vardır. Ancak akit fasit değildir. Zira satıcı üzümü helal olarak satmıştır. Üzümün şarap yapılmaması da imkân dahilindedir. Mut'a nikahı da benim nezdimde batıldır. Ancak bir erkek, bir kadınla bir gün ya da daha az veya daha çok bir zaman niyetiyle sahih bir nikah akdi icra etse bu nikah akdi fasit olmaz. Ben ancak akitte fasit şart yazılmışsa onu fasit sayarım.²⁷

İne meselesi hususunda ise, İmam Şafî, ineyi ine yapacak kişinin fasit niyeti ortaya çıkmadığı sürece diyaneten haram görür, kazaen batıl görmez. Yani akdi bozmaz. Ancak ine yapacak kişinin akit konusu malın birinci satıcıya döneceği şeklindeki şartıyla birlikte niyeti ortaya çıkarsa işte o zaman hem diyaneten hem de kazaen bu işlemi haram olarak görür.

Zahiri mezhebinin görüşü de Şafî mezhebine mutabık olacak şekildedir. Nitekim İbn Hazm şöyle demiştir: "Kişi bir malı peşin ya da vadeli bir şekilde satsa o sattığı malı aynı fiyata ya da daha fazlasına veyahut daha azına alabilir. Yine daha kısa vadeli ya da daha uzun vadeli şekilde de alabilir. Yaptığı bu işlemler helal olup herhangi bir keraheti yoktur. Ancak malı sattıktan sonra yaptığı bu işlemleri ilk akit esnasında şart koşarsa o zaman

²⁶ Şihâbüddin el-Karâfi, *Şerhu Tenkihü'l-fuşûl fi'l-uşûl* (Kahire: Mektebetü'l Külliyyeti'l Ezheriyye, 1993), 200.

²⁷ Şafî, Ebû Abdillâh Muhammed B. İdris B. Abbâs. *El-Ümm*. (Beyrut: Darü'l Küttübü'l İlmîyye, 1993). 3/79

bu işlem haram, akit de feshedilmiş olur. Böyle bir işlem de gasp hükümleri arasında değerlendirilir. Ki bu İmam Şafî'nin sözüdür.”²⁸

Yukarıda zikredilen zeriaların açıklanması ve ihtilafların ele alınmasıyla beraber mesele, banka teverruku açısından nihayete ermiş değildir. Geriye sorunun külli asılda cüz'i meselenin istisna tutulması gibi istisnadan hali olduğundan emin olmak için delillerin ayrıntılı olarak eleştirel bir incelemesinin gerekliliği kalmıştır. Dolayısıyla şer'i delillerin eleştirel mahiyette ele alınması gereği duyulmuştur.

2.2.1. Banka Teverrukuna Cevaz Verenlerin ve Vermeyenlerin Delillerinin İncelenmesi²⁹

Banka teverrukuna cevaz verenler, bu işlemin İslami bankalardaki etkileri ortaya çıkmadan görüşlerini bireysel teverrukun cevazı üzerine inşa etmişlerdir. Onların çoğunluğu (ki bunların başında İslam Fıkıh Konseyi gelir) fetvalarını bankacılık uygulamaları neticesinde ortaya çıkan gelişmelere göre revize etmektedirler. Bu durum söz konusu mesele hakkında hüküm verenlerin fetvalarını sürekli olarak güncellenmesi gerektiği ihtiyacını doğuracaktır. Dolayısıyla bu çalışmada, banka teverrukuna cevaz verenlerin delilleri özetlenmeye ve eleştirel bir şekilde incelenmeye çalışılacaktır. Şuna dikkat çekmekte yarar var ki, banka teverrukuna caiz diyenler, İslam Fıkıh Akademisininin Fıkıh Meclisininin bireysel teverruk hakkında bazı şartlar dahil olarak verdiği fetvaya tabi olarak bu yönde görüş beyanında bulunmuştur.³⁰ Onların banka teverrukunun cevazına dair getirdiği deliller şu şekildedir:

1. Teverruk işlemi, “Allah alışverişi helal, faizi haram kıldı” (Bakara: 275) ayet-i kerimesindeki alışverişin umumi manasına dahildir. Teverruk, haram olduğuna dair bir delil bulunmadıkça bütün suretleri ile helal sayılan alışveriş akitleri kapsamındadır. Zira teverrukun haram olduğuna dair net bir delil yoktur.

2. Ebu Said el-Hudrî, Ebu Hureyre'den şunu nakletmiştir: Peygamber (s.a.v) Hayber üzerine harac amili tayin etti. Sonra bu zat Hayber'den Cenib hurması ile geldi. Peygamber (s.a.v) ona: “Hayber'in bütün hurmaları

²⁸ İbn Hazm, *el-Muḥallâ bi'l-âsâr*, 7/549.

²⁹ Abdullah b. Süleyman el-Müni, “Çağdaş Finansman İhtiyaçları Işığında Teverruk'un Fikhi Kökeni”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 22/2016, 2/446; Muhammed Ali el-Karî, “Teverruk İçin Bankacılık Uygulamaları, Meşruyetinin Kapsamı ve Olumlu Yönü”, *Albaraka Beşinci Yıllığı* (Ekim 2003), 94; Muhammed Abdülğaffar eş-Şerif, “Teverruk İçin Bankacılık Uygulamaları, Meşruyeti, Olumlu ve Olumsuz Yönleri”, *Albaraka Beşinci Yıllığı* (Ekim 2003), 89.

³⁰ Mecmeu'l Fikhi'l İslami, bireysel teverrukun caiz olması için müşterinin malı ilk satıcıya nazaran ne doğrudan ne de bir aracı vasıtasıyla daha düşük bir fiyatla satmamasını şart koşmuştur. bk. Mecmeu'l Fikhi'l İslami, 15. Toplantı, Rakam: 25.

böyle mi?” diye sordu. O sahabi: “Biz bu en iyi hurmadan bir sa’ ölçęęi, âdi hurmanın iki sa’ ölçęęi ile ve yine iyi hurmadan iki sa’ ölçęęi üç sa’ ölçek adı hurma ile alıp değiştirmektedir.” dedi. Rasulullah (s.a.v) de: “Böyle yapma! Âdi karışık hurmayı para ile sat, sonra bu para ile cenib (kaliteli) hurma satın al.” buyurdu.³¹

Hadisin konuya delil teşkil eden yönü ise, bir şey, şer’i biçimiyle sureti uyuşmadığı için haram olmuş olabilir. Şayet biz o şeyi şer’i biçimine uygun hale getirirsek o zaman mübah kapsamında değerlendirilebilir. Teverruk da sahih bir akdin rükunlarını ve şartlarını içeren, fesat ve butlan sebeplerini defeden bir satış şeklidir. Teverrukta amaç faizden kaçınarak kolay bir şekilde nakit ihtiyacı gidermektir.

3. Muamelat konularında aslanan yasak olduğuna dair bir delil gelmedikçe onun helal olmasıdır. Teverruk işlemine dair de onu yasaklayan herhangi bir delilin varlığı bilinmemektedir. Dolayısıyla banka teverrukuna cevaz verenlerden delil getirmeleri talep edilemez. Aksine banka teverrukunun yasak olması yönünde görüş bildirenlerden delil getirmeleri istenir. Zira onlar bu işlemi yasaklayarak onu asıldan (ki buradaki asıl, aksine bir delil olmadıkça bir işlemin helal olduğudur.) çıkarmış olmaktadır.

4. Tüccar, yaptığı ticari işlemlerde az parayla daha fazla para elde etme amacı güder. Mal burada vasıta konumundadır. Tüccar malı ucuz alır ve pahalıya satar. Kimse tüccarın yaptığı bu işlemi mekruh olarak nitelendirmez. Teverruk da böyledir. Ondan kasıt nakit teminidir. Mal yine burada vasıta konumundadır. Tüccar ile müteverrik arasındaki fark ise, tüccar kâr elde etmek maksadıyla malı satar. Müteverrik ise kâr etsin ya da zarar etsin nakit ihtiyacını gidermek için malı satar. Bu fark çok net bir fark değildir. Zira kâr elde etmekle nakit ihtiyacı da giderilmiş olur. Müteverrik malı zararına satsa da tam anlamıyla zarar etmiş sayılmaz. Zira vadenin de fiyatta bir payı vardır. Müteverrikın borcu vadeli iken elindeki malı peşin olarak satarak paranın o anki değerine sahip olmuş olur.

5. Günümüzde böyle bir işleme ihtiyaç vardır. Zira paraya ihtiyacı olan herkes kendisine borç verecek birini bulamayabilir.

6. Teverruk, birçok ihtiyacı karşılayacak ve meşru bir şekilde yeterli likidite sağlamaya yardımcı olacak biçimde İslami Finansın bir şekli olarak kabul edilir. İster bireysel ister kurumsal olsun müşterilerin menfaatlerini gerçekleştirmede ve ekonomik felsefeye ulaşmada ciddi bir etkiye sahiptir. Teverruk, hükümetlerin ticaret açığını finanse edebilecekleri ve gerekli likiditeyi elde edebilecekleri önemli bir formüldür.

³¹ Buhari, “Vekalet”, 89, Müslim, “Müsakat”, 42.

2.2.1.1. Teverruka cevaz verenlerin delillerinin tartışılması

1. “Allah alışverişi helal, faizi haram kıldı” (Bakara: 275) ayet-i kerimesindeki umumi mananın teverruku da kapsadığı yönünde delil getirmek kabul edilebilir bir delil değildir. Zira bu, âmm lafız ile yapılmış bir istidlaldir. Cumhura göre ise, âmm lafzın fertlerine delaleti zannidir. Hanefi mezhep imamları arasındaki muteber görüş de budur. Âmm lafzın kat’iliğini itibara aldığımızda da teverruka cevaz söz konusu olmaz. Zira bey’ akdinin genelinin helal olması onlara göre de fasit akitlerin haramlığıyla tahsis edilmiştir. Hanefilere göre tahsise uğramış âmm lafzın geri kalan fertlerine delaleti zannidir. Dolayısıyla onların ayetle getirdikleri delil, zanni olarak kabul edilen âmm lafızla getirilen bir delildir. Teverruku yasaklama yönünde görüş beyan edenlere göre bu ayet, “bey-i îne” ve “bir alışverişte iki alışveriş” hakkında gelen naslarla ve hilelerin yasaklanması kuralı ile tahsis edilmiştir.³²

2. Konuya dair delil olarak getirdikleri hadise gelince bu hadis konunun mahalli değildir. Hatta getirdikleri bu delil onların lehine değil aleyhindedir. Zira bu hadiste Peygamber (s.a.v)’in kastı, muamelenin şeklini değil hakikatini değiştirmektir. Zira Peygamberimizin (s.a.v) bir işlemin hakikatini göz ardı edip şeklini gözeticeği düşünülemez. Dolayısıyla hadisin tevcihî, sahabi için belirsizlik üzerine kurulu muamelenin hakikatinin sahih ve adil bir muameleye doğru değiştirilmesi noktasında açıktır.

3. Teverruka cevaz verenlerin muamelat konularında aslolanın, yasak olduğuna dair bir delil gelmedikçe onun helal olması deliline gelince bu delil, aslında sahih bir delildir. Ancak şu da var ki, teverruk işleminin haram olduğu noktasında hilenin haram olması, înenin haram olması, sahih olmayan bir şartın akitte koşulmasının haram olması ve bir alışverişte iki alışverişin haram olması gibi çok açık deliller mevcuttur.

4. Müteverrik için tüccar üzerinden yapılan kıyasa gelince bu, kıyas-ı maal farıktır. Yani birbirine benzemeyen şeyler üzerine yapılan kıyastır. Söz konusu iki işlem arasındaki fark açıktır. Zira müteverrik nezdinde meydana gelen fazla para borçlunun faydaları ile eşleşmeyen bir ziyade iken; tüccar için bu durum malın faydası ile dengelenen bir ziyadedir. Ayrıca tüccarın yaptığı işlemde nakit karşılığı nakit değişimi yoktur.

5. Son olarak beşinci, altıncı ve yedinci delillere topluca cevap vermek gerekirse, teverrukun acil ihtiyaç olarak sayılması ve likidite ihtiyacını giderdiğinin zannedilmesi doğru bir iddia değildir. Zira İslami bankalar teverruk ürünü sunulmadan önce de likidite ihtiyacını gidermeye yönelik işlemler yapıyorlardı. Fırsat kaçırma meselesine gelince, aklı başında bir

³² Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, Uşûlü’s-Serahsî, (Beyrut: Darü’l Mârifet), 2/215.

kişi İslami bankacılığa hizmet etme fırsatını kaçırmamanın caiz olduğunu söylemez, ancak İslami bankacılığın kurulduğu temel ve ilkelerin zararına olan her fırsatı da reddeder.

2.2.2. Banka teverrukuna cevaz vermeyenlerin delilleri³³

Teverruka cevaz vermeyenler de konuya dair birçok delil serdetmişlerdir:

1. Banka teverruku “Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir.” külli kaidesiyle çakışmaktadır. Zira teverrukta satışı tekrarlamamanın amacı nakit para karşılığında hem vadeli hem de fazla parayı mübadele etmektir.

2. Banka teverruku faize yol açan bir yoldur. Bu da katilin mirastan men edilmesinde olduğu gibi dinde muteberdir. Teverruk da sözleşme şekli ne olursa faiz olarak tevil edilecektir. Teverruk her ne kadar peşin paranın vadeli olarak fazlası ile mübadelesi anlamına gelse de bu da faiz manasına gelmektedir.

3. Banka teverruku işlemi îne satış suretlerinden birisidir. İne satışı ise ribevi akitlerden biridir. Cumhur ise İbn Ömer’den gelen rivayete istinaden îne satışının haram olduğuna hükmetmişlerdir. Zira Peygamberimiz (s.a.v) buyurmuştur ki, “İnsanlar dinarlar ve dirhemler noktasında cimrilik eder, îne yoluyla alışveriş yapıp öküzlerin kuyruğuna yapıştır, tarımı seçer ve cihadı terk ettikleri zaman Allah onlara öyle bir zillet musallat eder ki dinlerine dönünceye kadar onu üzerlerinden atamazlar.”³⁴ Bir diğer rivayette de, “İne yoluyla alışveriş yaptığımız, öküzlerin kuyruğuna yapıştırdığımız, tarımı seçtiğiniz ve cihadı terk ettiğiniz zaman Allah size öyle bir zillet musallat eder ki dininize dönünceye kadar onu üzerinizden atamazsınız.”³⁵ Buyurulmuştur. İne satışında mevcut olan hileye gelince söz konusu bu hile banka teverrukunda da net bir şekilde mevcuttur. Zira müteverrik ve banka arasında sözleşme kurulurken gizli bir anlaşma mevcuttur. Bu anlaşma da vadeli ve fazla para karşılığında peşin paranın mübadelesidir.

4. Banka teverruku, Hz. Peygamber’in (s.a.v) bir anlaşmada iki

³³ es-Siddik ed-Darir, “Banka Teverruku (Fikhi Görüşler)”, *Albaraka Altıncı Yılığ* (Ekim 2004), 194; Muhtar es-Selami, “Banka Teverruku”, *Albaraka Altıncı Yılığ* (Ekim 2004), 203; Sami b. İbrahim es-Süveylim, “Teverruk ve Organize Teverruk”, 40; Ahmed Muhyiddin Ahmed, “Teverruk Sözleşmesinin Bankacılık Uygulamaları ve İslami Bankacılığın İlerleyişine Etkileri”, *İslami Bankacılık Kurumlarının Yatırım ve Kalkınmadaki Rolü Konferansı* (Şarika: y.y., 2002); Monzer Khaf - İmâd Bereket, “Modern Dünyada Banka Teverrukunun Uygulanması”, *İslami Finans Kurumları Konferansı* (BAE: y.y., 2005); Ali Muhyiddin el-Karadaği, “İkinci Albaraka Konferansındaki Fetvaların Gözden Geçirilmesi”, *Yirmi dokuzuncu Albaraka İslam Ekonomisi Sempozyumu* (b.y.: y.y., 2008).

³⁴ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: Darü'l Hadis, 1995), 4/414.

³⁵ Ebu Davud, “Buyu”, 56

anlaşmanın kurulmasını yasaklaması üzerine kuruludur.³⁶ Söz konusu hadisi İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye İne satışı olarak tefsir etmişlerdir. Zira Peygamber Efendimiz (s.a.v) Ebu Hureyre'den gelen bir rivayetle buyurmuşlar ki, “*Bir satış içinde iki satış yapan kişiye ya daha az olanı ya da riba vardır.*”³⁷ Hadisin manası şudur, kişi, bir malı vadeli olarak satsa, sonra sattığı malı peşin olarak sattığından daha az bir fiyata satın alsa bunu hak etmiş olmaz. Eğer ikinci anlaşmayı ilkinden daha fazla paraya yaparsa o zaman da faiz olmuş olur. Bu durumda da İbn Hazm ve İmam Şafi'nin de cevaz vermediği üzere Peygamberimizin (s.a.v) yasakladığı bir akitte sahih olmayan bir şart koşulmuş olur.³⁸

5. Banka tevrukunun konvansiyonel bankalardan alınan krediye ve İne satışına kıyasla oluşturduğu mali külfet, faydasından daha fazladır. Zira faiz oranı küresel endekse göre belirlenir. İne satışında da buna yakın bir oran gözetilebilir. Ancak banka tevrukuna gelince bu işlemde adeta İnenin ve faizin yüklediği külfeti aşacak şekilde yükümlülükler topluluğuyla karşılarız. Bu işlem birbirlerine geçmiş akitlerden müteşekkildir. İlk olarak kâr payı oranı faiz oranına eşit hatta bazı durumlarda onu aşan bir murabaha akdi kurulur. Ardından vekalet akdinin yükümlülükleri ve diğer ilgili akitlerin sorumlulukları devreye girmektedir.

6. Banka tevrukunu nakit finansmanı olarak kullanılan faizli krediye alternatif olarak değerlendirilemez. Sadece ona benzer bir işlemdir. Hatta bu işlem iyi olan bir şeyin kötü olanla değiştirilmesidir. O, sağlam temeller üzerine kurulu İslami finansın tersine dönüp faizli işlemlere kapı aralmasına yol açar.

7. Likidite maliyeti ile vade farkının dikkate alınması arasında temel bir fark vardır. Likidite maliyeti, mevcut nakit karşılığında borcun artması anlamına gelir. Bu artış, borçlunun yararlandığı faydaya karşılık gelmeyen bir artıştır. Dolayısıyla bu durum borçlunun borç durumunun artmasına ve servetine el konulmasına sebebiyet verir. Bu sebeple Cenab-ı Allah bu işlemi haram kılmıştır. Çünkü bu işlemde zulüm vardır. Ancak fukaha tarafından zikredilen fiyatta vade farkını dikkate alma meselesine gelince bu, nakit mübadelesi sırasında değil; akit esnasında meydana gelen bir artıştır. Yani kişi borçlandıktan sonra değil; akit esnasında müşterinin de razı göstereceği şekilde meydana gelen bir artıştır.

8. Banka tevrukunu işleminde akde konu olan emtia ya sadece hazır kâğıt üzerine yapılan sözleşmelerdir ya geçerliliğini yitirmiş depo malları olup

³⁶ Buhari, “Libas”,19; Müslim, “Buyu”, 2.

³⁷ Ebu Davud, “Buyu”, 55

³⁸ İbn Kayyim, *Tezhibü's Sünen*, 4/1643-1644.

üzerlerinde mükerrer murabaha işlemleri yapılmaktadır ya da depodadırlar ancak sadece murabaha işlemleri yapmak için mevcuttur.

9. Banka teverruku, batı ekonomisinin İslam ekonomi dünyasındaki hegemonyasını kuvvetlendirdiği gibi konvansiyonel bankaların sektör üzerindeki hakimiyetini pekiştirir mahiyettedir. Bunun nedeni banka teverrukunun İslami bankaların kuruluş gerekçesine aykırı bir işlem olmasıdır.

2.2.2.1. Cevaz vermeyenlerin delillerinin tartışılması

1. “Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir.” külli kaidesi bu mesele için kabul edilebilir bir delil gibi gözükse de tevrrukta faiz niyetinin olduğu belli olmadığından söz konusu kaidenin banka tevrruku için uygulanabilirliği pek mümkün gözükmemektedir. Aksine söz konusu işlemde birçoklarına göre faizden kaçınma maksadı aşıkardır. Dolayısıyla bu işlemi yapanların niyetleri zikredilen kaideye mutabıktır.

2. Cevaz vermeyenlerin zeriaların haram olmasıyla banka tevrrukunun da yasak olması gerektiğine dair delilleri de onlar için kabul edilebilir değildir. Zira Şafii ve Zahiri mezhepleri konuya dair böyle bir görüş serdetmemişlerdir. Konunun hilafına dair de başka mezheplerde herhangi bir delil mevcut değildir.³⁹

3. İne için delil getirilen hadislere gelince söz konusu hadislerin sıhhati noktasında ihtilaflar vardır. Münziri, İbn Hacer ve Şevkani⁴⁰ gibi alimlerin çoğunluğu ilgili hadislerin zayıf olduklarına işaret etmişlerdir. Vele ki, bu hadislerin sahih olduğuna hükmedelim. O zaman da ine ve banka tevrrukunun ihtilaf mahalli birbirine uyuşmadığından bu hadisleri ele aldığımız konuya delil olarak kabul edemeyiz.

4. Peygamberimizin (s.a.v) bir sözleşme içinde iki sözleşme yapılmasını yasaklayan hadisin bu konuda delil gösterilmesine gelince de bu delil yine kabul edilebilir gözükmemektedir. Zira söz konusu hadisin anlamı noktasında fukahanın tefsiri farklılık arz etmektedir. Örneğin İmam Şafii bu hadisi iki şekilde tefsir etmiştir. Birincisi, “Satıcının şunu demesidir: ‘Bu malı sana peşin olarak on liraya vadeli olarak yirmi liraya satıyorum.’ Burada iki semenden birini belirlemeksizin iki akit icra edilmiş olur.” İkincisi, “Satıcının şunu demesidir: ‘Bu malı sana yüz liraya satarım an-

³⁹ Nevevi, *el-Mecmû'*, 10/160.

⁴⁰ Ebû Muhammed Zekiyyüddin Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh el-Münzirî, *Muhtaşaru Süne-ni Ebi Dâvûd*, thk. Muhammed Subhî, (Riyad: Mektabetü'l Meârif, 2010), 2/475; İbn Hacer Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *et-Temyîz fi tahrici ehâdisi'l-Veciz, (et-Telhişü'l-habîr)*, thk. Muhammed es-Sani b. Ömer b. Musa, (Kahire: Darü Evdâi Selef, 2007), 4/775; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Neylü'l-evtâr şerhu Münteke'l-ahbâr*, thk. İsamüddin es- Sabatî, (Mısır: Darü'l Hadis, 1993), 5/245.

cak karşılığında sen de evini bana şu kadara satacağın dolayısıyla senin alacağın tahakkuk ettiği anda benim alacağım da tahakkuk etmiş olur.⁴¹

Yine Peygamber (s.a.v)'in sahih olmayan bir şartın akitte yasaklanması noktasında da ulemanın söz konusu hadisi tefsirinde ihtilafa düştüğü anlaşılmaktadır. Bu da ilgili hadislerin delil olarak kullanılması noktasında onları zayıflatmaktadır.

5. Banka teverrukunun mali külfetinin faiz ve îne külfetinden daha fazla olduğu meselesine gelince bu delil de kabul edilebilir değildir. Zira külfetin artması bir işlemin yasaklanması için kıyas olamaz. Delil olarak itibara alınacak olan işlemin helal ya da haram olma noktasıdır. Dolayısıyla bu delil, yalnızca maslahatlar çelişip müçtehit iki yönden birini tercih edeceği içtihadı için geçerlidir.

6. Banka teverrukunun faizle kıyaslanması ise kıyas-ı maal farıktır. Çünkü faiz, peşin para ile vadeli ve fazla paranın mübadelesidir. Teverrukta ise mal satın alınıp mülkiyet altına girip sonra bankaya ilk müşteriden farklı olması şeklinde üçüncü bir kişiye satılması için vekalet verilmesidir.

7. Teverruka cevaz verilmemesini teverruk sözleşmelerinin usul yöntemleriyle ilgili sorunlara bağlamak da delil olarak kabul etmek doğru değildir. Zira usule ilişkin konular emtianın mülkiyetlerdeki hareketi esnasında kontrol edilebilir. Şayet sorun, usule ilişkin ise o zaman eleştiri, hükmün aslına değil, usule ilişkin yöntemlere yöneltilmelidir.

8. Banka teverrukunun, batı ekonomisinin İslam ekonomi dünyasındaki hegemonyasını kuvvetlendirdiği gibi konvansiyonel bankaların sektör üzerindeki hakimiyetini pekiştirdiği eleştirisi ise, küresel ekonominin gerçekliğini hesaba katmayan ve Peygamberin rehberliğine başvurulmayan bir delildir. Zira Peygamber (s.a.v) hem Müslümanlarla hem de faizle uğraşan gayrimüslimlerle işlem yapıyordu. Hatta Peygamber (s.a.v) vefat ettiğinde zırhı bir yahudinin elinde rehin halindeydi.⁴² Ayrıca İslami bankalar varlıklarını konvansiyonel bankaların yok olmasına ve batı iktisadi sisteminin çökmesine bağlamamışlardır. Aksine, Batı ekonomisinin, sistemini gözden geçirmesi ve seyrini düzeltmesi için bir alternatif model olmak amacıyla kurulmuştur.

2.2.3. Değerlendirme

Yukarıda anlatılanların sonucunda banka teverrukunun caiz olmadığı

⁴¹ Nevevi, *el-Mecmû'* 9/338; Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Basri el-Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, thk. Muhammed Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Darü'l Kütübü'l İlmiyye, 1999) 5/341.

⁴² Buhari, "Cihad ve Siyer", 88.

anlaşılmıştır. Bu, TKBB Danışma Kurulunun da ulaştığı sonuçtur.⁴³ Ancak bu kararın gerek işlem yapanlar tarafından gerekse banka cihetinden gözetilmesi gereken birtakım istisnaları söz konusudur. Bu istisnaları meselelerin caiz olmamasına dair tercih sebeplerini ve klasik dönem fukahanın ele aldığı teverruk suretlerini sunduktan sonra zikredeceğiz. Organize teverruk ya da banka teverruku, her ne kadar fukaha bu ıstılahlarla zikretmeye de buna benzer hükümler üzerinde durulmuş ve TTabiinden mezhep imamlarına kadar bu tür ilişkilerin hükmünü bilmeye yetecek kriter ve kurallar üzerinde durmuşlardır.:

1) Bu metinlerden ilki Abdurrezzak b. Hemmam ve İbn Ebî Şeybe'nin Davud b. Ebî Asım es-Sekafî'den yaptıkları rivayettir. Bu rivayet de şu şekildedir: Davud b. Ebî Asım es-Sekafî'nin kardeşi ona demiştir ki; "Ben îne olarak mal satın almak istiyorum. Onu benim için talep et." Davud da: "Bende yiyecek var dedim ve bu yiyeceği ona vadeli altın karşılığı sattım." Sonra bana dedi ki: "O malı benden satın alacaklarla ilgilen." Dedim ki; "Ben o malı senin için satarım." ve malı onun adına sattım. Bundan dolayı içime bir şey düştü. Meseleyi Said b. Müseyyeb'e sordum. Dedi ki: "Sen o malın sahibi misin?" O malın sahibi olduğumu söyledim. Said de dedi ki: "Bu işlem mahza faiz işlemidir. Ana malını al. Fazlalığı da geri iade et."⁴⁴

Söz konusu bu hadis birtakım önemli delilleri içerdiğinden onu tekrardan burada zikrettim. Bu delillerden bazıları şunlardır:

a. Abdülmelik ve kız kardeşi arasında gerçekleşen bu işlem, organize teverruk işlemidir. Zira Abdülmelik ilk önce malı kız kardeşine vadeli olarak satmıştır. Sonra kız kardeşinin vekili olarak o malı üçüncü bir şahsa peşin olarak sattı. Bu, yapılan peşin satışın üçüncü tarafa yapıldığını gösterir:

i. Kız kardeşin "o malı satmanı emrettim" ifadesi, Abdülmelik'in ikinci işlemde müşteri değil vekil olduğunun açık bir beyanıdır.

ii. Abdülmelik'in "O malı senin adına satarım" ifadesi de kendisinin müşteri değil kız kardeşinin vekili olduğunun kanıtıdır. Bu ifade selef tarafından da bilinir ki, şayet "malı senin adına satıyorum" diyorsa bu ifade "senin faydana olacak şekilde satıyorum" anlamına gelir.⁴⁵ Şayet Abdülmelik, vekil değil de müşteri olsaydı o zaman "O malı senden satın alıyorum" derdi.

iii. Kız kardeşin, "Malı benden satın alacaklarla ilgilen" ifadesi de malı kardeşinden vadeli olarak satın aldıktan sonra ondan satın aldığı mala müşteri bulmasını talep ettiği anlamına gelir. Şayet kız kardeşi malı yeniden

⁴³ TKBB, *Teverruk Standardı*, 6

⁴⁴ Abdurrezzak b. Hemmam, *el-Musannef*, 8/294; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4/557.

⁴⁵ Ebü'l-Velid Süleymân b. Halef b. Sa'd el-Bâci, *el-Müntekâ* (Mısır: Mektebetü's Saade, 1332/1914) 5/80.

kardeşi Abdülmelik'e satmak isteseydi başka bir müşteri arama ihtiyacı hissetmemesi gerekirdi.

Dolayısıyla bu işlemin malın yeniden satıcıya döndüğü îne işlemi olmayıp organize teverruk işlemi olduğu açıktır.

b. Abdülmelik'in kız kardeşi yaptığı işlemi îne olarak isimlendirdi. Zira o dedi ki: "Ben îne olarak mal satın almak istiyorum." Ancak bu cümleden maksadı îne satışı yapmak değil teverruk işlemi yapmaktı. Buradan da anlaşılıyor ki, o dönem de teverruk îne olarak isimlendiriliyordu.

2) Yine Abdurrezzak'ın Ebu Kaab'dan rivayet ettiğine göre kendisi Hasan Basri'ye şunu sormuştur. "Ben ipek satarım. Bedeviler onu benden satın aldılar ve dediler ki 'Sen bu malı bizim adımıza sat zira sen piyasayı bizden daha iyi biliyorsun.'" Hasan Basri de cevaben şöyle demiştir: "O malı onlar adına satma, onlardan satın da alma, çarşığı göstermen haricinde kime satacakları hususunda onlara yol da gösterme."⁴⁶ Diğer bir rivayette de Rüzeyk b. Ebî Selma Hasan Basri'ye ipek satışı hakkında sormuştur. Hasan Basri de "Sat ve Allah'tan kork." demiştir. Sonrasında Ruzeyk, kendisine yeniden satmasını sormuş Hasan Basri de "Satın aldığı malı ona ver sonrasında herhangi bir müdahalede bulunma ve bu işi terk et." demiştir.⁴⁷

Söz konusu bu hadis de birtakım delilleri içinde barındırmaktadır:

a. Ebu Kaab'ın "Ben ipek satıyorum." sözünden kasıt şudur, o zamanlar en yaygın olan şey, ipeği vadeli olarak satın alıp sonra nakit olarak satarak nakit elde etmek için kullanılmaktı. Bundan dolayı İbn Abbas (r.a) îne satışı hakkında buyurmuştur ki: "Dirhem karşılığı dirhem mübadelesinde aralarında ipek satışı söz konusudur."⁴⁸ Dolayısıyla îne satışı bazen "ipek satışı" olarak da adlandırılmıştır. İbn Teymiyye konuyla ilgili Enes b. Malik'ten şu rivayette bulunmuştur. Enes b. Malik'e îne satışı yani ipek satışı hakkında sorulmuş, o da demiştir ki: "Şüphesiz ki, Cenab-ı Allah aldanmaz. Bu işlem Allah'ın ve Resulünün haram kıldığı bir işlemdir."⁴⁹ Buradan Ebu Kaab'ın îne işlemi yapmak isteyenlere vadeli satış yapmış olabileceği anlaşılıyor.

b. Hasan Basri hazretlerinin cevabı satıcının alıcı adına nakit tahsilatına herhangi bir şekilde müdahale etmesini men etme noktasında açıktır. Bunun için demiştir ki, "Satın aldığı malı ona ver sonrasında herhangi bir müdahalede bulunma ve bu işi terk et." Dolayısıyla bu, satıcının nakit isteyenler için bir vadeye aracılık etmesini önlemeyi gerektirir. Bu da organize teverrukun yasaklanması hususunda açık bir delil olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁴⁶ Abdurrezzak b. Hemmam, *el-Musannef*, 8/294.

⁴⁷ Abdurrezzak b. Hemmam, *el-Musannef*, 8/295.

⁴⁸ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvakkı'in*, 5/80.

⁴⁹ İbn Teymiyye, *el-Fetava'l Kübra*, 6/46.

c. Hasan Basri hazretlerinin “Onu satma” sözü, o ipeği senden vadeli olarak satın alan adına vekil olarak satma anlamındadır. Bu, organize teverrickun yasaklanması anlamına gelir. “Onu satın alma” sözü de o malı senden satın alandan geri satın alma manasındadır. Bu da ine satışının yasak olduğu anlamına gelir. “Yol gösterme” sözü ise, vadeli olarak satın alınan malı, peşin olarak satın alacak kimseyi işaret etme anlamını taşımaktadır.

d. Bedevilerin “Sen bu malı bizim adımıza sat zira sen piyasayı bizden daha iyi biliyorsun” sözünden hareketle şayet alıcı piyasada işlemi iyi yapamasa bile yukarıda bahsi geçen türde müdahaleler yasaktır. Zira bedevilerin böyle bir işlemde maksatları nakit para elde etmektir. Şayet böyle bir amaç helal olsaydı o zaman o kimselere yardım etmek meşru olurdu. Nakit temini noktasında böyle bir yardımın yasak olması da böyle bir amaçta en azından şüpheye mahal bir durum olduğunu gözler önüne sermektedir.

3) İbn Kasım dedi ki: ‘İmam Malik’e malı vadeli olarak 100 dinara satan adam hakkında sordum. Şayet akit aralarında gerçekleştikten sonra satın alan satıcıya malı başka birisine benim adıma peşin olarak sat derse bu işlemin ne olacağı hususunda İmam Malik’e sordum.’ O da bu işlemde bir hayır olmayacağını söyleyip bunu yasakladı.”⁵⁰

Bu metinden şunlar anlaşılmaktadır:

a. İbn Kasım’ın İmam Malik’e sorduğu işlem organize teverrickun işleminin ta kendisidir. Zira malı vadeli olarak satın alan müşteri, satıcıdan kendisinin vekili olarak satın aldığı malı başkasında peşin olarak satmasını istemektedir. İbn Kasım’ın “Şayet akit aralarında gerçekleştikten sonra satın alan satıcıya malı başka birisine benim adıma peşin olarak sat.” ifadesi, “Malı benim vekilim olarak sat.” anlamına gelmektedir. Yine “başka birisi” ifadesi de satıcı dışında malın başka birine satılması anlamını taşımaktadır.

b. İmam Malik bu işlemi “Bu işlemde bir hayır yoktur.” diyerek yasaklamıştır. Konuya dair benzer bir ifade de Nevadir ve Ziyadatta geçmektedir: “Sattığın malı sattığın kişi adına tekrar satma.”⁵¹

c. Müşterinin “Ben satışı görmeden” sözü, Hasan Basri’ye sorulan soru ile aynı açıklamaya sahiptir. Hasan Basri’nin cevabı bu işlemin yasaklanması noktasında belirleyicidir. Dolayısıyla, alıcının bu şekilde nakit temin niyeti meşru ve övgüye değer ise, bu konudaki yardımının da övgüye değer olacağı anlaşılır. Ancak bu konudaki yardım eleştiriliyorsa bu işlemin de doğru olmadığı anlaşılır.

d. İmam Malik’in konuya dair yukarıda geçen sözü, kendi mezhep

⁵⁰ İmam Malik, *el-Müdevvene*, 3/167-168.

⁵¹ Ebû Muhammed Abdullâh b. Ebî Zeyd Abdîrrahmân el-Kayrevânî, *en-Nevâdir ve’z-ziyâdât ‘alâ mâ fi’l-Müdevvene min gayrihâ mine’l-ümmehât min mesâ’ili Mâlik ve aşhâbih* (Beyrut: Darü’l Garbi’l İslami, 1999), 6/94.

imamlarının teverruk meselesine dair görüşleriyle mutabıktır. Mezhep imamlarının hepsi, satıcının müteverrikın teverruk işlemini kolaylaştırması için müdahalede bulunduğu hususunda ittifak halindedir. Dolayısıyla işlemin hakikatine vakıf olmuşlar ve ona göre bu işlemin haram olduğuna hükmetmişlerdir.⁵²

e. Ters teverruka gelince, klasik ve modern dönem hukukçular, iki taraf için yapılan sözleşmelerdeki tüm işlemleri bankanın üstlendiği göz önünde bulundurulduğunda, bunun da yasak olduğunu beyan etmişlerdir. Şayet teverruk sürecini gerçekleştiren konvansiyonel banka ise durum daha da kötüleşir. Bunun sebebi konvansiyonel bankanın çalışma prensibinin alıp satmak değil faizle borç alıp borç vermek olmasıdır. Bu nedenle, böyle bir işlemi gerçekleştirirken şer'i prensipleri gözetme noktasında büyük bir şüphe vardır. Diğer tüm faizli hilelerde olduğu gibi ters teverrukta da makasid-ı şeriaya ve muamelat prensiplerine aykırılık söz konusudur. Bu nedenle modern dönem İslam hukukçuları, özellikle Maliki alimler, teverruk işleminin şu anki halini yansıtan suretleri ve şekilleriyle yasak olması gerektiğini belirtmişlerdir.

Maliki Alimlerin konuya dair metinleri şunlardır:

İmam Malik bu şeklin yasak olduğunu belirtmiş ve Maliki fıkıhçılar da bu şekilde açıklama yapmışlardır. Desuki'nin haşiyesinde geçen de şudur ki: "Mal sahibi kendisinden faizle borç isteyen kimseye kendisi adına mal satın alması için para verse sonrasında borç isteyen kimse bu malı borç veren adına satsa bu yasaktır."⁵³

Mevahibu'l Celilde de meseleye dair şu geçmektedir: "Bu bâbda insanların yapılması yasak olan işleri yaptığı bir mesele vardır. İnsanlar, bazı insanlara dirhem ödeyerek şöyle diyorlar: 'Bu dirhemlerle bana mal satın al, şayet o malı satın alırsan ben de o malı sana üzerine kâr ilave ederek vadeli olarak satarım.' Bu işlem açık bir şekilde yasaktır."⁵⁴

İçtihat ve Fetva ehli olan fukahanın sözlerine uyanlar, onların bugün ele aldığımız bu formülleri ve suretleri gözden kaçırmadıklarını görecektir. İhtilaf, yalnızca isimlendirmede vuku bulur. Ancak isimlendirmeler farklı da olsa ulaşılan sonuç aynıdır. Fukaha bugün bizim isimlendirdiğimiz şekliyle organize teverruk ya da ters teverruk istilahlarını kullanmasa da ve hatta bazıları söz konusu işleme murabahanın başka bir sureti dese de onlar, teverrukun mevcut bu şeklini açıklamışlar ve hükümlerini de

⁵² Ebû Muhammed Celâlüddîn Abdullâh b. Necm b. Şâs, *'İkdü'l-cevâhiri's-şemîne fi mezhebi 'âlimi'l-Medîne'*, thk. Hamid b. Muhammed (Beirut: Darü'l Garbi'l İslâmî, 2003), 2/589.

⁵³ Desuki, *Hâşîye 'aleş-Şerhi'l-kebir*, 3/89.

⁵⁴ El-Hattab, *Mevâhibü'l-celîl*, 4/408.

aslında teverruk hükmü olarak vermişlerdir.⁵⁵ Bunun sonucu olarak da çok önemli bir külli kaideyi inşa etmişlerdir: “Ukudda itibar makasid ve meâniyedir, elfaz ve mebâniye değıldir.”⁵⁶ Bu kaideden de anlaşılır ki, akitlerin üzerine hüküm bina edebilmek için lafızlara değil niyetlere bakmak gerekmektedir. Yukarıda da geçtiğı üzere îne satışı hakkında hüküm verilirken de Şafii ve Zahiri mezhebi de dahil olmak üzere tüm İslam hukukçularının dikkate aldığı kriter bu kaidedir.

2.2.4. Konuya dair istisnalar

Mecmau'l-Fikhi'l-İslâmî gibi fıkıh meclisleri ve TKBB Danışma Kurulu gibi şer'i kurullar, banka teverruku (organize ve ters teverruk) hakkında temel ilkenin onun yasak olması gerektiğini belirtmişlerdir. Ancak uygulanan gerçeklik dikkate alındığında meseleye dair başvurulabilecek bazı istisnalar söz konusudur. Bu kurullar⁵⁷ tarafından konulan şartlar ve prensipler, sadece zorunluluğa indirgenen ihtiyaçtan dolayı dikkate alınırsa, zaruretler haramı mübah kılar.

Teverruka başvurmanın amacı, ya emtianın gelecekteki satın alınması yoluyla finansmanın kullanılmaması ya da çözülmüş bir borcu ödemek için nakit ihtiyacıdan dolayı likidite finansmanı elde etmektir. Ancak bu ihtiyaç teverruku diğer finansman ürünleri gibi bir finansman ürünü yapmaz ve daha önce de bahsettiğimiz gibi uygulama işlemlerinin kolay olması ve mali yüklerin olmaması nedeniyle yüksek kullanım oranı nedeniyle İslami bankalarda hâkim hale gelebilir. Zaruret hali durumunda teverruk için ileri sürülebilecek istisnalar şunlardır:

1. Kendi kontrolü dışındaki nedenlerle iflas etmiş bir kişinin borçlarını yeniden planlamak. Ancak banka temerrüde düşmüş kişinin borçlarını aşırı derecede artırmaması gerekmektedir. TKBB Danışma Kurulunun yayınladığı teverruk standardında da buna işaret edilmiştir.⁵⁸

2. Likidite ihtiyacı olan katılım bankasının bu ihtiyacını gidermek. Likidite ihtiyacı olan katılım bankası, bu ihtiyacını öncelikle katılım bankalarınınca sunulan katılma hesabı açma, sukuk vb. diğer ürünlerle karşılama yoluna gitmelidir. Teverruk işlemine ancak bu ürünlerin yeterli olmaması halinde başvurulabilir. Likidite ihtiyacı durumunda teverruk işlemine izin verilirken bunun bir başka katılım bankasıyla yapılması tercih edilmelidir.

⁵⁵ İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-taḥşil*, 7/87; el-Hattab, *Mevâhibü'l-celil*, 4/406.

⁵⁶ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed el-Hamevî, *Ġamzû 'uyûni'l-beşâ'ir 'alâ meḥâsini'l-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* (Beyrut: Darü'l Kütübü'l İlmiyye, 1985), 2/268; Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir b. Âşûr, *Maḳâşidü's-şer'ati'l-İslâmiyye*, thk. Muhammed el-Habib (Katar: Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı, 2004), 2/468.

⁵⁷ AAOIFI, *Faizsiz Finans Standartları*, 744-746; TKBB, *Teverruk Standardı*, 5-6

⁵⁸ TKBB, *Teverruk Standardı*, 6

Katılım bankaları arası dayanışma amacına matuf olan bu cevaz, bir katılım bankasının ihtiyacını karşılayacak miktarla sınırlıdır. Bu kurala TKBB'nin yayınladığı standartta da işaret edilmiştir.⁵⁹

Bu, zorunluluk olarak ifade edilen bir durumdur. Zorunluluk da bankanın istediği zaman kullanacağı açık bir alan değildir. Zorunluluk, bankanın zarar görmesine veya merkez bankasının ve BDDK'nın katılım bankası üzerindeki denetimi sonucu likidite eksikliğinden kaynaklanan durumlarda cezalara yol açacak veya müşteriyi ipotekli evini veya eşyalarını düşük fiyata satmaya iten şeydir. Şahsi ihtiyaçlar ya da kişisel yatırımlar ise zaruret kapsamında değildir.

Sonuç olarak, TKBB Danışma Kurulu, organize teverruk işlemine cevaz vermemiş ve bu işlemlerin azaltılması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca, faize bulaşma şüphesi nedeniyle bir finansman ürünü olarak kullanılmasını ve hatta basit veya organize olarak pazarlamasını da menetmiştir.⁶⁰

3. TKBB DANIŞMA KURULU VE AAOIFI STANDARTLARININ OKUNMASI

3.1. Her İki Standartta Belirlenen Teverruk İşlem Prensipleri

Diğer finansman ürünlerine alternatif olmamak kaydıyla her iki standart da bireysel teverruka cevaz vermiştir. Organize teverruka gelince AAOIFI standardı, bir yatırım veya finansman şekli olmadığını dikkate alacak şekilde, belirli prensipler çerçevesinde cevaz vermiştir. Ancak standarda göre faizsiz finans kurumlarının emek sermaye ortaklığı (mudârebe), yatırım vekâleti, yatırım sertifikaları (sukûk) ihracı, yatırım fonları ve benzeri usulleri bırakıp faaliyetleri için fon toplamak amacıyla teverruk işlemi yapmaları doğru değildir. Teverruk ancak kurumun ihtiyaçlarını karşılayamamasına, müşterilerinin zarar etmesine ve faaliyetlerinin kesilmesine sebep olacak derecede likidite kıtlığı yaşandığında kullanılmalıdır.⁶¹

TKBB Danışma Kurulunun yayınladığı standarda gelince kurul, daha ilk başta organize teverrukun caiz olmadığı yönünde görüş beyan etmiştir. Ancak borçlarını ödeyemeyen temerrüde düşenlerin borçlarının yeniden planlanmasında organize teverrukun kullanımını bu yasaktan istisna tutmuştur. Bankanın likidite ihtiyacı durumunda ise, katılım bankası, bu ihtiyacını öncelikle katılım bankalarınca sunulan katılma hesabı açma, sukuk vb. diğer ürünlerle karşılama yoluna gitmelidir. Teverruk işlemine an-

⁵⁹ TKBB, *Teverruk Standardı*, 6

⁶⁰ TKBB, *Teverruk Standardı*, 6

⁶¹ AAOIFI, *Faizsiz Finans Standartları*, 746.

cak bu ürünlerin yeterli olmaması halinde başvurulabilir. Likidite ihtiyacı durumunda teverruk işlemine izin verilirken bunun bir başka katılım bankasıyla yapılması tercih edilmelidir.⁶²

Her iki standart da bu istisnai durumlarda teverruk işlemlerini kontrol etmek için prensipler belirlemiştir. Bu prensipler özetle aşağıdaki gibidir:

	TKBB, Danışma Kurulu Teverruk Standardı ⁶³	AAOIFI Teverruk Standardı ⁶⁴
1	Klasik teverruk işlemi aslı itibarıyla caizdir. Ancak bu işlemin caiz olabilmesi ve “klasik teverruk” olarak adlandırılabilmesi için akitlerle ilgili genel meşruiyet şartlarına ilaveten aşağıdaki şartları da taşımaya gerekir: Emtia, vadeli satışa uygun olmalı yani altın, gümüş veya para olmalıdır,	İster müsaveme yoluyla olsun ister murabaha yöntemiyle olsun vadeli bedelle emtia alınırken bütün fihki gereklilikler yerine getirilmelidir. Ayrıca şu noktalara da dikkat edilmelidir: <ul style="list-style-type: none"> • Emtianın var olduğu tespit edilmelidir. • Emtia üçüncü tarafa satılmadan evvel satıcının mülkiyetine geçirilmelidir. • Eğer bağlayıcı bir taahhütte bulunulmuşsa bu vaat tek taraflı olmalıdır. • Sözleşme konusu altın, gümüş veya döviz olmamalıdır.
2	Emtia, akit anında mevcut ve muayyen olmalıdır, 2	Emtia, satıcının diğer varlıklarından tam olarak ayrılacak şekilde belirlenmelidir. Bu da ya malın bizzat teslim alınmasıyla ya da antrepo beyannamelerindeki numaralar gibi emtiayı belirleyen belgelerdeki numaraların tespitiyle olur.
3	Akitler, birbirinden bağımsız ve muvazaadan uzak olmalıdır,	Eğer emtia, sözleşme sırasında akit meclisinde mevcut değilse malın nitelikleri, numunesi, miktarı ve bulunduğu yer müşteriye bildirilmelidir. Böylece satışın göstermelik olmaması yani gerçek olması sağlanmalıdır. Teverruk işleminin yerel mallarla yapılması tercih edilir.
4	Emtia, müşteri tarafından hakiki veya hükmi olarak kabz edilmelidir, 2.1.4.	Emtia, hakiki ya da hakiki teslim imkân veren bir hükmi kabz ile teslim alınmalıdır. Malın teslim alınmasına engel hiçbir kayıt ve faaliyet bulunmamalıdır.

⁶² TKBB, *Teverruk Standardı*, 6.

⁶³ TKBB, *Teverruk Standardı*, 5-6.

⁶⁴ AAOIFI, *Faizsiz Finans Standartları*, 744-746.

5	Emtia, muvazaalı işlemlerle ilk sahibine dönmemelidir. 2.1.5.	Haram kabul edilen İne satışından kaçınmak ve malın sözleşmede bulunan bir şartta, muvazaaya ya da teamüle istinaden eski satıcısına geri dönmesini sağlayan her türlü muameleyi engellemek amacıyla tevruk konusu emtianın vadeli bedelle satın alındıktan sonra üçüncü tarafa satılması; eski sahibine geri satılmaması gerekir.
6	Katılım bankalarının yapılacak tevruk işleminin bu kapsamda değerlendirilebilmesi için vadeli olarak emtia alan kişinin, aldığı bu emtiayı, satın aldığı kişi ya da katılım bankasını herhangi bir şekilde devreye sokmadan satması gerekir.2.2.	Tevruk alıcısının, malı teslim alma hakkını ihlal eden bir yol kullanılarak, emtianın vadeli bedelle alındığı sözleşme ile peşin bedelle satıldığı sözleşme arasında bir bağlantı kurulmamalıdır. Bu bağlantının belgelerdeki şartlara, örf'e ya da işlemlerin tasarlanmasına dayanması arasında fark bulunmamaktadır.
7	Klasik tevruk işlemi, organize tevrukla aynı sonuçları doğuracak şekilde standart bir yatırım ve finansman yöntemi olarak düzenlenemez ve pazarlanamaz. 2.3.	Tevruk alıcısının kurumdan aldığı malı satmak üzere bizzat kurumu veya onun vekilini yetkilendirmemesi ya da kurumun böyle bir yetkilendirmeyi kabul etmemesi gerekir. Ancak doğrudan müşterinin malı satması hukuken mümkün değilse yani ancak kurumu vekil kılarak malı satabiliyorsa kuruma vekâlet vermesine engel bulunmamaktadır. Fakat bunun için müşterinin emtiayı hakikaten ya da hükmen teslim almış olması şarttır.
8	Organize tevruk işlemi caiz değildir. Böyle bir işleme ancak klasik tevrukun uygulanmasını mümkün kılan düzenlemeler yapılarak ya da alternatif meşru yöntemler geliştirilene kadar sadece fon kullandırma sonucu oluşup ödeme güçlüğü çekilen borçları yapılandırma ve katılım bankasının likidite ihtiyacını giderme amacıyla müracaat edilebilir. Katılım bankasının bu ihtiyacını öncelikle katılım bankalarının sunulan diğer ürünler (katılma hesabı açma, sukuk vb.) yoluyla karşılaması esastır. Bu mümkün olmadığında tevruk yöntemine başvurulacaksa bu işlemin öncelikle bir başka katılım bankasıyla yapılması tercih edilmelidir. 2.4.	Faizsiz finans kurumu, müşteriye sattığı malı, müşteri adına satacak üçüncü bir taraf için vekâletname düzenlememelidir.

9		Müşteri satın aldığı malı ya kendisi satmalı ya da kurum dışında başkasını vekil kılmalıdır. Ayrıca diğer maddelerdeki hükümleri de gözetmelidir.
10		Faizsiz finans kurumu, sattığı malın bizzat müşteri tarafından ya da onun tercih ettiği bir vekil tarafından satılabileceği konusunda müşterisini bilgilendirmelidir.
11		Tevrük, bir yatırım ve finansman yöntemi değildir. Şartlarına riayet etmek kaydıyla yalnızca ihtiyaç durumu için caiz görülmüştür. Bu sebeple faizsiz finans kurumlarının emek sermaye ortaklığı (mudârebe), yatırım vekâleti, yatırım sertifikaları (sukûk) ihracı, yatırım fonları ve benzeri usulleri bırakıp faaliyetleri için fon toplamak amacıyla tevrük işlemi yapmaları doğru değildir. Tevrük ancak kurumun ihtiyaçlarını karşılamamasına, müşterilerinin zarar etmesine ve faaliyetlerinin kesilmesine sebep olacak derecede likidite kıtlığı yaşandığında kullanılmalıdır.
12		Faizsiz finans kurumu satın aldığı tevrük konusu emtiayı satmak üzere başkasına (bizzat satıcı olmasa bile) vekâlet vermemeli; emtiayı kendi imkânlarını kullanarak satmalıdır. Bu noktada borsa acentelerinden (broker) istifade etmesi mümkündür.

3.1.1. Her İki Standarda Dair Mülâhazalar

1) AAOIFI standardı, tevrük ve kullanımları hakkında TKBB Danışma Kurulu standardından daha ayrıntılıdır. Kurul sorunun basit tevrükte değil organize tevrük da olduğunu dikkate alarak, basit tevrük hakkında organize tevrükten daha fazla ayrıntıya yer vermiştir.

2) AAOIFI standardı, banka tevrüküne dair şer'i hükmü ihmal etmiştir. Zira standart tevrükün bir finansman şekli olmadığını belirtmiş

ve yalnızca ihtiyaç halinde bu işleme cevaz vermiştir.⁶⁵ Ancak banka tevrukunun şer'i hükmü hakkında aslolan nedir? Biz burada mefhum-u muhalefeti dikkate alıp bir ihtiyaç için caiz olanın, ihtiyaç olmadığı zaman caiz olmadığını mı söyleyeceğiz? Bu meselede mefhum-u muhalefeti dikkate almak doğru mudur? Standardın açıkça ele almadığı ve banka tevrukuna dair şer'i hükmün anlaşılmasında veya çıkarılmasında kafa karışıklığına imkân verdiği kısım burasıdır.

TKBB Danışma Kurulu'nun yayınladığı standartta ise ilk olarak şer'i hükmü açıklanmış sonrasında konuya dair istisnalara yer verilmiştir.⁶⁶ Kanaatimce bu daha doğru bir yoldur.

3) AAOIFI standardı, İslami finans kurumlarında banka tevrukunun kullanımının kontrolü noktasında, TKBB Danışma Kurulu standardından daha ayrıntılıdır. Bu, TKBB Danışma Kurulunun basit tevrukunu detaylandırıp organize tevrukunu ona bağlamasından kaynaklanmaktadır.

4) TKBB Danışma Kurulunun yayınladığı standart, katılım bankalarının nakit fazlası durumunda yatırım yapmak için tevrukunun kullanımına değinmemiş, sadece istisnaları zikretmekle yetinmiştir. Dolayısıyla buradan nakit fazlası durumunda katılım bankaları tarafından tevrukunun kullanmanın caiz olmadığı anlaşılıyor. Ancak yine de standart içinde bu meselenin zikredilmemesi nakit fazlası durumunda tevrukuna yatırım yapmanın istisnalar kapsamında değerlendirilebileceği fikrine sebebiyet verebilir. Dolayısıyla kanaatimce bu meselenin tevile fırsat vermemek adına standartta zikredilmesi gerekirdi.

5) Danışma Kurulunun standardı bireysel ve organize tevrukunu kapsayan önemli bir noktaya işaret etmektedir ki, standart bu iki işlemin finansman ve pazarlama aracı olarak kullanılmasının caiz olmadığına dikkat çekmektedir. AAOIFI standardı da Danışma Kurulu standardının dikkat çektiği bu meselede aynı görüştedir.

SONUÇ

Banka tevrukunun ile îne satışı, peşin karşılığın vadeli olması halinde daha fazla ödeme yapılması noktasında aynıdır. Bu da tevrukunun înenin bir çeşidi olduğunu göstermektedir suretlerindedir. İnenin haram olması ise cumhur ulemanın görüşüdür. İnenin haram olduğuna dair hadis ise muhakkikler nezdinde sahihtir. Selef alimlerinin înenin haram olduğu hususundaki eserleri ise tercihe şayan eserlerdir. Bütün bunların sonucunda bu çalışmadan aşağıdaki sonuçlara ulaşılabilir:

⁶⁵ AAOIFI, *Faizsiz Finans Standartları*, 746.

⁶⁶ TKBB, *Tevruk Standardı*, 6.

1. Fıkhi konularda ulema arasındaki ihtilafın varlığı bunlarla ilgili araştırmayı ve hükümleri geçersiz kılmaz. Zira ulemanın hepsinin üslubu budur. Dolayısıyla burada yalnızca klasik ya da modern dönem ulemanın görüşleri değil; şeriatın amaçları ve harama yol açması muhtemel hilelerin ve zeriaların önlenmesinin de dikkate alınması gerekmektedir. Ayrıca şeriatın ruhuna uymak ve “Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir.” kaidesi başta olmak üzere külli kaideleri gözetmek elzemdir.

İmam Şafii ve İbn Hazm'ın zeria hakkında görüş ayrılığının itibara alınmasına gelince oradaki tartışma mahalli mübah bir vesilede harama ulaşma kastının ortaya çıkıp çıkmaması ile ilgilidir. Şayet harama ulaşma kastı net bir şekilde ortaya çıkmışsa her iki imam da bunun haram olduğunu beyan etmişlerdir.

2. Banka teverrukuna cevaz verenler, şu gerekçelerle aşağıdaki iktisadi sorunlarla karşı karşıya kalmaları muhtemeldir:

a) Ulusal ekonomi yapıcı, kalkınmacı bir karakterden, farklı isimlerdeki konvansiyonel bankalar ile aynı mahiyette işlem yapmaya saptmıştır. Finansal işlem yapanlar gerçek projelere yanaşmamış, çeşitli isimler altında omuzlarına yüklenen faizli borçları talep etmeye başlamışlar, dolayısıyla da optimal tüketim harcamaları artış göstermiştir. Bunun sonucunda harcamalar gelirleri aşmış ve borç altında yaşamaktan ötürü Batı'nın başına ne geldiye onların da başına gelmiştir. Bazı İslami bankalarda da îne ve teverruka dayalı bankacılık işlemleri oranının ciddi orana ulaşmış olduğu tahmin edilmektedir ve bunların adeta teverruk bankaları olarak isimlendirecek hale geldiğini söylemek mümkündür. Teverruk standardından sonra bu oranın tersine dönmesi tahmin edilmektedir.

b) Banka, ulusal ekonomiye hizmet etmek yerine konvansiyonel bankalarla rekabet eder hale gelmiştir. Bankanın kârını arttırma hırsı da ülke ekonomisinin kalkınmasına ve hizmet etme amacına galip gelmiştir.

c) İslâmî bankaların işlemlerinin çoğunda, ad ve slogan dışında faize dayalı bankalardan farklılık göstermemesi birçok Müslümanın artan bu inancına katkıda bulunmuştur. Bu inancın nedeni, İslami bankacılığın pek çok ürününün faizli bankaların ürünleriyle örtüştüğü gözlemdir. Zira yapılan sözleşmelerin yalnızca başlıklarında ve maddelerinde yer alan şekli değişiklikten başka bir şey yoktur. İne bireysel bir yatırıma, teverruk da murabaha satışına dönüşmüştür.

d) Bununla birlikte herhangi bir soruşturma olmadan likidite sağlanması gerek İslami banka adına sağlanan likiditenin geri alınması noktasında gerekse borç alan kimse için almış olduğu finansmanı geri ödeme hususunda ciddi problemler doğurmaktadır. Ayrıca batı merkezli faizli bankalara te-

verruk üzerinden likidite aktarımın gerçekleştirilmesi de ülke sermayesinin dışarıya çıkarılmasına sebep olmaktadır.

3. Ehli Hadis ve Ehli Rey, Ehli Kufe ve Ehli Basra gibi farklı ekollere bağlı olmasına rağmen ulemanın bu işlemin yasak olması noktasında ittifak etmesi bu meseledeki yasağın meselenin fûru meselelerinden değil bizzat aslından kaynaklandığına işaret etmektedir.

4. Bu işlemin varlığı hicri birinci asırdan beri bilinmektedir. Selefin de konuya dair belirleyici ve net duruşu, İslami finansın günümüzdeki sürecinin ciddi bir gözden geçirmeye ihtiyacı olduğunun kanıtıdır. Bugün organize teverruk ve banka teverruku İslami finans alanında iki yönden gerilemiştir:

a) Bu formülün eski çağlardan beri yasaklandığı bilirse de İslami kurumların, meşru formüller ve araçlar bulmak yerine şüpheli ve yasak formüllere yönelmesi

b) Meşruiyet meselesini görmezden gelsek bile bu işlemin yeni değil; eski bir formül olması.

5. Günümüzün finansal araçları ve formülleri tasarlamaya yönelik yaygın yaklaşımının gerçekten yeniden değerlendirilmesi gerekiyor. Şüphelerden uzak, daha yenilikçi bir yaklaşımın ortaya konması gerekiyor. Şüphesiz ki Cenab-ı Allah vadeli satışı, selem akdini, kira akdini ve insanların ihtiyaçlarını hakiki anlamda karşılayacak diğer finansman türlerini bizler için meşru kılmıştır. Ancak faiz her ne kadar kısa süreliğine ihtiyacı karşılasa da borçluyu sonu gelmeyecek bir borç bataklığına sürükleyip bireyin ve toplumun hayatını yok edene kadar büyümeye ve artmaya devam eder.

Şayet finansal kurumlar İslami yatırım formüllerini iyi bir şekilde geliştirir ve toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yürürlüğe koyarlarsa faiz içeren hilelere başvurmaya ihtiyaç kalmayacaktır. Müteverrikın amacı mal ve hizmet karşılığı nakit temin etmektir. Hal böyleyken binlerce mil uzakta bulunan ve ne borçluya ne de devlete herhangi bir fayda sağlamayan malları veya madenleri merkeze almak yerine murabaha veya başka bir meşru finansman formu aracılığıyla müşterinin mal ve hizmetlere sahip olmasını kolaylaştırmak için modern teknoloji araçlarının alım satımda kullanılmasını engelleyen nedir? Gerçek ihtiyaçları karşılamak için modern teknoloji ve sözleşme araçlarının kullanılmaması, insanların hilelere başvurmalarına neden olan bir ihmaldir.

6. Şüphesiz ki Cenab-ı Allah, Müslümanlara iyilik ve takvada yardımlaşmayı, muhtaç olanlara yardım eli uzatmayı emretmiştir. Bu yardımlardan bir tanesi de karz-ı hasendir. Müslüman bir toplum için bu

tür yardımlaşma ve dayanışma yollarından uzak olması caiz değildir. Ancak üzülererek belirtmek gerekir ki, uluslararası kuruluşlarda ve gayrimüslim ülkelerde İslami finans sektörüne nazaran karz-ı hasene daha yoğun bir ilgi söz konusudur.

Şayet İslami finans ürünleri iyi bir şekilde uygulanır, alimler de karz-ı hasen ve diğer finans ürünlerinin teşviki noktasında üzerlerine düşenleri yaparlarsa toplum da faize götüren hilelerden müstağni olur. Böylece faiz belasından kurtulmak için dünyaya sunmaktan gurur duyduğumuz İslami ekonomik model gerçekleştirilmiş olur.

KAYNAKÇA

- AAOIFI, Hey'etü'l-Muhâsebe ve'l-Muraca'a Li'l-Müessesetü'l-Mâliyye'l-İslâmiyye. *El-Meâyirü's-Şer'iyye*. Bahreyn, 2017.
- Bâcî, Ebü'l-Velîd Süleymân b. Halef, *El-İşârât İlâ Usulid Din*. thk. Nuruddin Muhtar El-Hadimi. Beyrut: Darü İbn Hazm, 2000.
- Bayındır, Servet. "Modern Faizsiz Finansman Araçlarından Teverruk Ve Ges'in Fıkhı Tahlili", *Fıkhî Açıldan Finans ve Altın İşlemleri*, İstanbul:2012.
- Buhari, Ebü Abdillâh Muhammed B. İsmâil, *El-Câmi'ü'l-Müsnedü's-Şahîhu'l-Muhtasar Min Umûri Resûlillâh Şallallâhü 'aleyhi ve Sellem ve Sünenihî ve Eyyâmih*. thk. Muhammed Züheyr b. Nasır, Beyrut: Dar Tugu'l Necat, 1422 h.
- Buhûtî, Mansûr B. Yûnus B. Salâhiddîn. *Minehu's-Şife's-Şâfiyât Fi Şerhi'l-Müfredât Li'l İmam Ahmed*. thk. Abdullah B. Muhammed. Suudi Arabistan: Dar'ü Kunûz, 2006.
- Desûkî, Muhammed B. Ahmed B. Arafe, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-Kebîr*. Dımeşk: Darü'l Fikr, ts.
- Ebu Abdillâh Muhammed B. Ebi Bekr B. Eyyub. *Tehzibü's Sünen*. Thk. İsmail B. Gazi. Riyad: y.y., 2007.
- Ebü Dâvûd, Süleymân B. El-Eş'As B. İshâk Es-Sicistânî El-Ezdî. *Es-Sünen*. Thk. Şuayb Arnavuti. Beyrut: Dar'ül Risalelet'il İlmiyye, 2005.
- Hamevî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed B. Muhammed. *Ġamzü 'uyûni'l-Beşâ'ir 'alâ Mehâsini'l-Eşbâh Ve'n-Nezâ'ir*. Beyrut: Darü'l Kütübî'l İlmiyye, 1985.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn B. Ömer B. Abdilaziz El-Hüseynî Ed-Dımaşkı. *Reddü'l-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr*. Beyrut: Darü İhyâü Tûrasi'l Arabi, 1998.
- İbn Âşûr, Muhammed b. Muhammed et-Tâhir. *Maķâşidü's-şer'ati'l-İslâmiyye*. thk. Muhammed el-Habib. Katar: Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı, 2004.
- İbn Hazm, Ebü Muhammed Ali B. Ahmed B. Saîd. *El-Muħallâ Bi'l-Âşâr Fi Şerhi'l-*

- Mücellâ Bi'l-İhtişâr*. Thk. Abdülgaffâr Süleyman El-Bündârî. Beyrut: Darü'l Kütübî'l İlmîyye, 1988.
- İbn Hemmam, Abdürrezzâk Es-San'ânî. *El-Musannef*. Thk. Habiburrahman El-Azami. Beyrut: El-Mektebül İslami, 1983.
- İbn Kayyim, Ebu Abdillâh Muhammed B. Ebi Bekr B. Eyyub. *Âlamu'l Muvakkîn An Rabbi'l Alemin*. Beyrut: Darü'l Kütübî'l İlmîyye, 2004.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed B. Mükerrrem B. Alî. *Lisânü'l-'arab*. Beyrut: y.y., 1414 h.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velid Muhammed B. Ahmed B. Ahmed El-Kurtubî El-Endelüsî. *El-Beyân Ve't-Taşîl Veş-Şerh Ve't-Tevcih Ve't-Ta'lîl Fi Mesâ'ili'l-Müstahre*. Thk. Muhammed Haccî vd. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1988.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velid Muhammed B. Ahmed B. Ahmed El-Kurtubî El-Endelüsî. *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Mukteşid*. Kahire: Dar'ül Fikr, ts..
- İbn Şâs, Ebü Muhammed Celâlüddîn Abdullâh B. Necm B. Şâs B. Nizâr El-Cüzâmî Es-Sa'dî. *İkdü'l-Cevâhiri's-Semîne Fi Mezhebi 'âlimi'l-Medîne*. Thk. Hamid B. Muhammed. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2003.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed B. Abdilhalîm B. Mecdiddîn Abdisselâm. *Mecmu'l Fetava*. drl. Abdurrahman B. Muhammed B. Kasım. Beyrut: Darü'l Arabiyye, 1978.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed B. Abdilvâhid B. Abdilhamîd Es-Sivâsî. *Fethu'l Kadir*. Dimeşk: Darü'l Fikr, ts..
- Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed B. İdrîs B. Abdirrahmân, *Ez-Zahîre*. Thk. Muhammed Haccî. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed B. İdrîs B. Abdirrahmân. *Şerhu Tenkîhi'l-Fuşûl*. Kahire: Ezher Üniversitesi Kütüphanesi, 1993.
- Kayrevânî, Ebü Muhammed Abdullâh B. Ebi Zeyd Abdirrahmân En-Nefzî. *En-Nevâdir Ve'z-Ziyâdât 'alâ Mâ Fi'l-Müdevvene ve Gayrihâ Mine'l-Ümmehât Min Mesâ'ili Mâlik ve Aşhâbih*. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1999.
- Khaf, Monzer. "Modern Dünyada Banka Teverrukunun Uygulaması". Birleşik Arap Emirlikleri İslami Finans Kurumları Konferansı'na Sunulan Araştırma. 2005.
- Kutub, Seyyid. *Tefsiru Ayati'l Riba*. Beyrut: Darü'l Meşruk, 1985.
- Heyet. *El-Bahru'l Muhit Fi Usuli'l Fıkh*. Kuveyt: Kuveyt Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı, 1992.
- Heyet. *El-Mevsûatü'l-Fıkhîyye*. Kuveyt: Kuveyt Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı, 1988.
- Mâlik B. Enes B. Mâlik B. Ebi Âmir El-Asbahî. *El-Müdevvenetü'l-Kübrâ Sanhun Rivayeti*. Riyad: y.y., 2003.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî B. Muhammed B. Habîb El-Basrî El-Mâverdî. *El-Hâvi'l-*

- Kebîr Fi Fıkhi Li İmam Eş-Şafîi*. Thk. Ali Muhammed Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Darü'l Kütübî'l İlmîyye, Beyrut: y.y., 1999.
- Mecm'au'l-Fkhi'l-İslâmî (İKÖ). *Karârât-u ve tavsiyât-u Mecma'i'l-fıkhi'l-İslâmî*. haz. Ahmed Abdelalim Abu Aliyu. Sharjah: Awqaf Genel Müdürlüğü, 2011.
- Muhammed Abdulgaffâr Eş-Şerif. *Banka Teverrukunun Uygulanması, Meşruiyeti, Olumlu ve Olumsuz Yönleri*, Ekim: y.y., 2003.
- Muhammed B. Ebû Bekir Er-Râzî. *Muhtârü's-Sihâh*. Thk. Yusuf Eş-Şeyh Muhammed, El-Mektebetü'l Asriyye, Beyrut: y.y., 1999.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ B. Şeref. *El-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*. Medine: El-Mektebetü's Selefîyye, ts.
- Süveylim, Sami b. İbrahim es-. "Faiz ve Teverruk Arasındaki Ekonomik Benzerlikler", 24. *El-Baraka Sempozyumunda Sunulan Bildiri* (1424/2003).
- Süveylim, Sami b. İbrahim es-. *Teverruk ve Organize Teverruka Dair Çalışma*. İslam Fıkıh Akademisi. Mekke: y.y., 2003.
- Şafîi, Ebû Abdillâh Muhammed B. İdris B. Abbâs. *El-Ümm*. Beyrut: Darü'l Kütübî'l İlmîyye, 1993.
- Şeybani, Ebu Abdillâh Ahmed B. Muhammed B. Hilal eş-. *El-Müsned*. Thk. Ahmed Muhammed Şakir. Kahire: Darü'l Hadis, 1985.
- Şeybani, Ebû Abdillâh Muhammed B. El-Hasen B. Ferkad. *Kitabu'l Asl*. Thk. Mehmet Boynukalın. Beyrut: Daru İbn Hazm, 2012.
- Trablusî, Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed B. Muhammed B. Abdurrahman. *Mevahibu'l Celil Fi Şerhi Muhtasar Halil*. Dımeşk: Dar'ül Fikr, 1992.